

Úcta ohně a některé obyčeje pohřební u starých Čechů.

Napsal Jan Soukup.

I. Úcta ohně.

Uctívání ohně jest prastaré a všeobecné. Nebylo snad lidu pohanského na zeměkouli, který by byl neuctíval ohně. Tak bylo též u dávných předkův našich. Když v IX. století proniklo k nám světlo víry Kristovy, staré řády pohanské nedaly se hned odstraniti. Bylo nutno zastříti je namnoze svátky a slavnostmi soudobými a přiléhajícími i jinak krýti a zakazovati, co neshodovalo se s životem křesťanským. Ale staré neutuchající zvyklost bujely dále v lidu, který, zvláště na venkově, byl buď zcela pohanský anebo v setrvačné houževnatosti lpěl na zděděných rádech pohanských, takže byl ve skutečnosti řádu pohansko-křesťanského. Památka pohanství byla ještě dlouho a dlouho příliš mocná a znatelná, než aby lid byl mohl žíti ve všem po křesťansku od kolébky až do hrobu. Spisy kazatelův a mravokárcův v minulosti české dokazují jasně, jak dlouho udržovaly se různé zvyky, obyčeje a pověry.

Ještě za dvě století po příchodu křesťanství jest stále patrná úcta některých zjevů přírodních a řada rozmanitých přežitkův.

K prvním náleží též úcta ohně, jak svědčí Kosmas, kanovník pražský a letopisec český († r. 1125). Poznamenal totiž o vrstevnicích, že mnozí vesničané dosud zachovávají obyčeje pohanské a ctí ohně jako pohané.¹ O pravdivosti slov Kosmových není třeba pochybovati. Nemohl zajisté vysloviti výčitky takové bez důvodův.

Na štěstí zachovalo se nám ještě jiné svědectví v Homiliáři Opatovickém; původce vzácné té knihy stěžuje si ve XII. věku do lidu, který ctí a dosud uctívá ohně právě tak jako pohané a hoví také jiným obyčejům pohanským.² Byť i mnohá místa v Homiliáři Opat. shodovala se s podobnými řády, zvyky a obyčejí německými, přece není možná jen pro tuto shodu se domnívati, že byla by snad opsána z předlohy původu německého, — právě tak jako nelze podezíratí zprávy Kosmovy, z níž jsme podali větu o ctění ohně, jen proto, že jest vyzdobena latinou klassickou. Takový býval zvyk spisovatelův, kteří tak činivali, chtějíce zvýšiti krásu a lahodnost svých spisův a ukázati sečtělou svou. Konečně shody pohanských obyčejův a zvyků českých nejen s jinoslovanskými, ale i s německými a románskými jsou takměř pravidlem historickým, jak plyne z dnešního studia srovnávacího a jsou tím větší a určitější, čím hlouběji sestupujeme do minulosti. V tom jest mnoho shodného dosud mezi všemi národními kmeny evropskými. O úctě ohně u starých Čechův zmiňují se stručně též „Verše o utrpení sv. Vojtěcha, biskupa a mučedníka“: vzdávát' (národ) čest potokům, uctívá skály neb ohně.³

Někteří dovolávají se také svědectví Chalkokondyla Laonika, z posledních dějepiscův byzantských, který žil v XV. století, ale pro povrchnost a zřejmou nespolehlivost

¹ Prameny dějin českých. II. 8. Kosmův letopis český: „...sicut hactenus multi villani velut pagani, hic latices seu ignes colit...“

² Hecht Ferd.: Das Homiliar des Bischofs von Prag, Beiträge zur Geschichte Böhmens: I. Prag, 1863 str. 4: „... (colebant) alii flumina et ignes ...“

³ Prameny dějin českých. I. 313. Verše o utrpení sv. Vojtěcha, biskupa a mučedníka: „Nam colit hic latices, colit hic uel saxa, uel ignes ...“

nepřikládáme mu víry. Praví totiž, že Čechové jsou ctitelé Ježíše, Mohameda i Mojžíše a že v Praze teprve nedávno přestali se klaněti ohni a slunci.⁴

Zajímavou zprávu čteme v kronice Hájkově při r. 991, když prý v Praze mnoho bylo stavěno: „Času toho na hoře, kteráž Petřín slove, mnoho lámali kamení a do města podávali. Ti pak, kteříž su skálu lámali u jednoho velikého dubu příbytek jako dům sobě postavili a tu času zimního veliký dělali oheň, aby se hřili, a v tom ohni divní způsobové tvárností lidských su se jim ukazovali. Ti pak jenž byli náchylnější k pohanství, tomu ohni činili veliku poctivost a jemu se klaněli, to též i křesťané někteří s nimi spolu činili. Když pak více a více taková věc se při tom ohni ukazovala, tak jakoby tu něco svatého bylo, velmi se to rozhlásilo a pohané i křesťané někteří, časem nočním tam běhající dříví na oheň přikládali a viduce takové lidi v tom ohni a k sobě podobné, pravili, že by otcův a předkův jich duše od hříchů se čistili, někteří pak chleby a jiní peníze za ně obětující, na ten oheň metali.“ Kníže Boleslav uslyšev o tom a poučen byv od kněží, že by to byli ďábové v tvárnostech lidských, „služebníky své tam poslav, oheň zhasiti a dub podsekati kázal. Pohané to velmi těžce nesli a často se na to místo navracující, oheň tu zapalovali.“⁵ Avšak hned roku 992. „času jarního na tom místě jako prvé, opět někdo oheň zapálil a lid pohanský tam valně běžal, a chtěje toho jako mocí brániti, aby ten oheň od žádného udušen nebyl, jedni druhým pravili, že mnohem kražší osoby v tom ohni toho času než léta předešlého se ukazují. Kníže jako pán křesťanský z vůle biskupa svého poslav tam mnohem větší počet než prvé služebníkuov, kázal oheň udusiti a jámu zasouti, a hned bez meškání rozkázal na tom místě kostel ve jméno svatého Vavřince založiti a rychle dokonati a to proto, poněvadž takovou chtivost na lid pohanský se ohni (jako někdy Kaldeové) klaněti, aby raději poctivost i obět učiněna byla, tomu, kterýž skrze trápení ohně mučedlníky své k sobě přijímal, jakožto svatého Vavřince.“⁶

Hanuš, Sobotka i Máchal povšimli si dvojí zprávy o ohni u velikého dubu na Petříně a žádný jí nezavrhuje.⁷ Také nám nezdá se, že by byla vybájena a proto chceme věnovati jí pozornost. Zastavujeme se hned u dějiště. I když byl založen hrad pražský, zůstávalo okolí jeho dlouho pralesem a tedy i vrch Petřín a Strahov byly kryty lesem, který se táhl snad až k Bílé hoře.⁸ O lámání kamene na Petříně děje se zmínka nahodilá r. 1134, ale ve skutečnosti se dalo jistě již dříve.⁹ Co se týče kostela sv. Vavřince, víme jen, že na Petříně byla kaple; kdy byla vystavena, nevíme, ale připomíná se již r. 1135.¹⁰ Zbudování její na vrchu lesnatém a nezalidněném, zdá se jen podporovati pověst, jejíž jádro jest velmi zajímavé.

Oheň rozdělán byl pod dubem, tedy pod stromem, který se těšil největší vážnosti u lidu slovanského, jak vysvítá z národních písní, obřadů, pověr a pověstí nejen českých, ale vůbec

⁴ Ottův Slovník naučný XII. 21. — Máchal Hanuš Dr.: Nákres slovanského bájesloví. Praha 1891 str. 39.

⁵ Hájek Václav z Libočan: Kronika česká. Vydání I. z r. 1541, list LXXXXIII a.

⁶ Tamže list LXXXXIII b.

⁷ Hanuš J. J. : Bájeslovní kalendář slovanský. Praha 1860 str. 75.: Snad se proto nemýlím, jestliže jednou Hájkovi uvěřím... Sobotka P.: Rostlinstvo a jeho význam v národních písních, pověstech, bájích, obřadech a pověrách slovanských. V Praze 1879 str. 77. poznám. I.): Zpráva tato není k pravdě nepodobná. (Dovolává se svědectví Kosmova o posvátných hájích, jež později Břetislav II. kázal vysekati a spáliti.) — Máchal: Nákres slovan. bájesloví, str. 24. vkládá opatrně „prý“.

⁸ Tomek V. V. : Dějepis města Prahy. I, vyd. 2., str. 4., poznám. 2. a str. 5., poznám. 5. Svědčí o tom i název bývalé vsi Obory, založené asi ve 13. věku v místěch pozdějšího Menšího města pražského kol svatojanského kopečku. — Dle zprávy z poč. 13. věku Strahov před tím býval peleší lotrů. Tomek I. 37. — Na Petříně bývaly též popravy na př. r. 1108 a 1250. Tomek I. 123, 188. — V těchto lesích objevilo se množství vlků r. 1276.

⁹ Tomek I. 37. R. 1134 dal opat sázavský vydlážditi kostel svůj kameny hlazenými, přivezenými až z Petřína. Byly tedy lomy petřínské již dosti rozhlášený!

¹⁰ Tomek I. 37.

slovanských. Známý jsou též historické zprávy o ctění dubu u Slovanův.¹¹

Nejzajímavější v pověsti Hájkově jest: 1.) přízraky zjevující se v podobě lidské v ohni, 2.) lidé se tam sbíhali v noci a přikládali na oheň, 3.) pravili, že by duše předkův od hříchů se v něm čistily, 4.) házeli do toho ohně chleby a peníze a 5.) bránili, aby nebyl hašen. Vše to ukazuje jasně, že v pověsti zapsané Hájkem zachovalo se starodávné svědectví o úctě ohně a předků. Házení chlebův a peněz do ohně jest také zajímavé, připomínajíc prastaré obyčeje pohřební.¹²

Toto ctění předků vyplynulo z pevné víry lidu, že duše zemřelých zůstávají ve spojení s rodinou, radující se i truchlíce s nimi, pečující o ně i o domácnost jejich. A z této úcty zemřelých praotcův, dědův a přátel vyvinula se časem úcta tajemných duchů domácích, bůžků domových, čím více vlastní památka jejich zapadala a se zamlžovala. Tak bylo nejen u Slovanův, ale i u ostatního lidu v Evropě a v celém světě ostatním.¹³

Ctění předků bylo vytýkáno Čechům dosti dlouho, neboť původce Homiliáře Opatovického ještě ve XII. věku varuje, aby náboženství jejich nebylo ve ctění zemřelých a snaží se dokázati lichost takové pocty důvody rozumovými.¹⁴

Abychom ukončili již výklad pověsti, dochované Hájkem, poznamenáváme ještě, že není bez důležitosti vybudování kaple sv. Vavřince, umučeného ohněm, na místě, kde před tím oheň lákal lid pověrečný.

Z uvedeného plyne možnost a pravděpodobnost, že celá pověst není vybájena a chová přece jen jádro nějaké.¹⁵

Vraťme se po oklice této k předmětu rozpravy. Ač pro úctu ohně u starých Čechů není nazbyt dokladů, přece jen můžeme si doplniti představu o kultu ohně těmi přežitky, jež dílem se udržely do nedávna, anebo trvají ještě za našich dnů. Oheň jest podnes v úctě nemalé po všem Slovanstvu, což svědčí o prastarém původu jejím. Nazývají oheň „svatým“ nebo „božím,“ vidí v něm takřka živoucí bytost a přisuzují mu též řeč, jak dokazují báje nejen české, ale i polské, ruské a jiné. Ohně prý se scházejí, vypravují si o svých hospodyních, postěžují si a dovedou se pomstiti. Oheň u hospodyně nepořádné, hrubé jest chudý, avšak v domácnosti řádné a zbožné jest tlustý. Ohni na krbu dávají od jídla, aby se mu nezastesklo, aby se nevystěhoval, v čemž spatřujeme pozůstatek starodávné oběti.¹⁶ Plivati do ohně jest neúcta, a trest stihne viníka buď hned na zemi nebo po smrti. Oheň, zvláště vzbuzený třením

¹¹ Sobotka, Rostlinstvo, str. 69—86.

¹² Zibrť Č. Dr.: Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku. Str. 20- 23.

¹³ Knihovna Českého Lidu. I. Zibrť Č. Dr. : Skřítek v lidovém podání staročeském. Str. 1.

¹⁴ Hecht F. : Das Homiliar etc. str. 57 : „ . . . cavemus, ut non sit nobis religio, cultus hominum mortuorum.“

¹⁵ Hájek měl ji snad z podání lidu možná též z nápisu nástěnného ve svatyni nebo z pramene jiného, byť i pozdějšího. — Čtoucí pozastaví se, že se dovoláváme odsouzené kroniky Hájkovy, jejíž nespolehlivost stala se již příslovečnou, i těm, kteří neměli ji ani v rukou. Poznamenáváme jen, že pokud se dovoláváme Hájka, činíme tak s rozvahou, nepokládajíc zprávy jeho za přímá svědectví pro tu dobu, do které je klade. Ukážeme ještě později, jak Hájek čerpá hojně z přežitků své doby a co tak poznal starožitného, přenášel nepochybně na dobu pohanskou. To zjistili již mnozí badatelé. Není konečně nevhod připomínka, že H. sbíral prstonárodní pověsti všeho druhu, maje v nich zálibu; při sběru počínal si správně aspoň potud, že se dotazoval lidí starých.

¹⁶ Podáme o tom jinde stať zevrubnou.

dvou dřev,¹⁷ ohně filipojakubské a svatojanské mají dle víry lidu moc léčivou, očištnou i ochrannou.¹⁸ K ohni víže se mnoho pověr.

Obtížné a nesnadné dobývání jisker a ohně člověkem na zemi a naopak nadbytek jeho ve výšinách nedostupných nebes v palčivém slunci, blesku a žhavých povětronic, jak lid byl věřil, byly podnětem bájí a skazek o nadpozemském původu ohně; požár od blesku nebýval proto hašen, anebo hasili jej mlékem. Předkové naši neříkali nadarmo ještě v XVI. stol., že chalupa byla zapálena „ohněm nebeským.“ Z prastaré víry této o nebeském původu ohně vyrůstala současně i úcta jeho jak u našich předků, tak i u ostatních Slovanův a jiných národů. Poněvadž pak oheň byl i v obřadech a obyčejích pohřebních, uznali jsme za vhodné promluvíti o kultu čili úctě jeho.

II. Hody a pitky pohřební a nařikání nad mrtvým.

Obyčeje pohřební vyvolaly již obsáhlou literaturu, v níž jest ovšem mnoho zajímavostí, ale také nemálo věcí sporných a tudíž i dohadův. Přes to vše patna jest však shoda jejich u nejrůznějších národův evropských i mimoevropských, kořenicí v prvotních názorech lidstva na nízkém stupni vzdělanosti. Z badatelů slovanských zvláště důkladný a střízlivý Kotljarevskij A. pokusil se úspěšně na tomto poli, sebrav, probádav a oceniv staroslovanské obyčeje pohřební ve spise: „O pogrebalnych obyčajach jazyčeskich Slavjan,“ vydaném v Moskvě r. 1868. Ač veliký pokrok učiněn byl od těch dob v prozkoumání minulosti staroslovanské, spis onen přece jen podržel svou cenu a jest nezbytným východiskem každému pracovníku. U nás vykonána byla důležitá práce hlavně zásluhou neúnavného badatele Dra. Č. Zírta, kterýž snesl a zpracoval bohatou snůšku látky ve výborném díle: Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku, vydaném v Rozpravách České Akademie v Praze r. 1894. Nicméně přece jen zbývá ještě dosti pro naše pracovníky. Sběr národopisný pokročil totiž za posledních 20 let tak značně, že srovnáváním přežitků se starými zprávami podaří se nálezti nejednu spojitost a rozluštití mnohý tvrdý oříšek.

V tomto článku chceme promluvíti o takových obyčejích pohřebních u starých Čechův, jež potřebují vysvětlení anebo opory, jakož i o jiných, dosud nevšímaných.

Zastavuji se nejprve u hodův a pitek pohřebních. Bývalo obyčejem různých národů, že po úmrtí shromáždila se rodina, z níž nebožtík byl, s přáteli a známými a u mrtvoly doma hodovali a zpívali, až ze žalu vybuchlo veselí. Jídlo a pití dáváno bylo i mrtvému do hrobu. Lid ani po křtu nevzdal se zvyklostí pohanských, pochováváje mrtvé po starém způsobu se všemi obřady a obyčejí zděděnými, ano přenášel poctu takovou i na památku mučedníků. Cyprian, sv. Augustin, Tertullian, sv. Gaudentius a jiní vytýkají právem tyto přežitky pohanské. Ale obyčeje pohřební kaceřované a kárané potrvaly, jak dosvědčují zákazy ještě později ve středověku.¹⁹

Uvádíme aspoň jeden přímý doklad z ciziny. Regino († r. 908) svědčí, jak lid trávil noc doma u mrtvoly, čili jak konal stráž její. Zpívali při ni „d'ábelské“ písně, tancovali, popíjeli, chechtali se, jako by prý jásal nad smrtí nebožtíkovou. Jinde pak horlí týž Regino znova na „d'ábelské“ písně, které lid nevzdělaný zpívá v noci nad mrtvými a na smích při tom.²⁰ U nás skladatel Homiliáře Opatovického ještě ve XII. století nabádá kněží, aby zapovídali d'ábelské

¹⁷ Zíbrt Č. Dr. ; Seznam pověr a zvyklostí pohanských atd. Str. 90—95.

¹⁸ Viz naši úvahu v Českém Lidu XIII 433—440: Kupadla v Čechách.

¹⁹ Zíbrt Dr. Č.: Seznam pověr a zvyklostí atd. Str. 10—14.

²⁰ Tamže str. 12. a 16.

písně, které lid zpívá v noci podle obyčeje nad mrtvými a chechtání.²¹ Zákaz tento jest arci příliš stručný, ale dá se z něho vyčísti, že se týká nočního bdění u mrtvoly za zpěvu a smíchu, jež si nemůžeme ani mysliti bez jídla a pití; bylo zpíváno nad mrtvými v noci, z čehož vysvítá že zachovávali obyčej takový v domě zemřelého, dokud nebyl pohřben. Výklad jiný jest vyloučen.

Zajímavá jest domněnka Jos. Jirečka, že předkové naši zvali toto prodlévání u mrtvoly v domě před pohřbem „umrlčím večerem“; starý překladatel zčeštil totiž slova z proroctví Baruchova (kap. 6, v. 31) *rugiunt autem cla mantis contra deos suos, sicut in coena mortui: řevů kněžie, volajíce svým bohómjako na umrlčím večeru.*²² Při překladu zajisté tanul mu na mysli obyčej té doby a volil proto raději prastarý název domácích: „umrlčí večer,“ než překlad věrný, ale méně srozumitelný.²³ Významno jest, že i znění novočeské jest ve smyslu překladatele staročeského: „na večeři za mrtvého.“²⁴

Zibrť přijímá dohad Jirečkův s podmínkou, je-li správný a připouští pak, že název „umrlčí večer“ se může týkati pokřiku, naříkání nad nebožtíkem. Jest však po ruce ještě jiný doklad, dosud nezužitkovaný a určitější onoho. Báseň staročeská z druhé polovice XV. století,²⁵ líčí příchod a moc smrti:

Przigde smrt zwlasstnie moczy,
yako zlodieg o puol noczy.
Tutt nejednoho srdcze zkwieli,
když tielo s dussij rozdielij;
tu se segdu wssichni przietełe
na to tak hrziessne rozdiele,
Wssiczni spolu pyczicz²⁶ geho,
yako przietełe milého,
A rzkucz: nass przieteli mily,
kam se diely tve vsse syly?
y twa vvsserozliczna krasa,
giz gsy gmiel z dawnieho czasa?
kam se dieli twogi vlasy
twoji pobigeni passy?
kam se dieli twoji koni,
genz gsu byli rzyz brony?
kam se dielo twe biele tielo?
toť giž lezij, ozlutielo.
Tu plakawsse do nerody²⁷
na ty na umrlczij hody...

Básník neznámý ukazuje smutný obrázek ze života staročeského. Kdosi zemřel náhle o půlnoci. Nazejtří každý se doví o smutné události, všichni přátelé přijdou a želí ztráty milého

²¹ Hecht F.: *Das Homiliar etc.* str. 22.

²² *Časopis musea král. Čes.* 1864 Jireček Jos.: Rozbor prvotního českého překladu starého zákona. Str. 373.

²³ Takto překládá Bibli česká vytištěná ve vlášských Benátkách r. 1506: „jako na večeři mrtvého.“

²⁴ Bible česká, II. vyd., v Praze 1857, str. 925.

²⁵ *České museum filologické.* Roč. IV. (r. 1898) str. 470. Patera A.: Ukázky ze staročeských rukopisů XV. století. (VI. Báseň „Napomenutie užitečné a spasitedlné, aby chom se Boha báli“ v rukopise knihovny kapitulní v Praze, sign. O 39. Kniehy o rozličných viecech atd. list 93 a — 94 b).

²⁶ pyčeti — pykati, litovati.

²⁷ do nerody — do nechuti, nechtění, t. j. do syta.

přítele. Hlasitými otázkami vzlykavými vzpomínají jeho sil, vši krásy tělesné i vlasů, připomínají si též statek jeho, pobíjené pasy a koně; bezduché tělo leží tu, opustivši a ztrativši všecko. Žal vrací naříkající od statku nebožtíkova k tělu, dříve bílému, nyní zažloutlému. A tu pláče a kvílí, až již není slz, — tak naříkají na „umrlčí hody“ tváří v tvář nebožtíka, který leží v otevřené rakvi. Při tom všem jedí a pijí, jak vysvítá patrně z názvu.

Doklad tento a starší záповeď v Homiliaři Opatovickém doplňují se tak navzájem a jsou oporou dohadu Jirečkova. Mohli bychom přestat na tomto výsledku, any „umrlčí hody“ kryjí se zdánlivě zcela s „umrlčím večerem“ a obou názvů bylo užíváno nepochybně po věky současně. Ačkoli všechny tři doklady svědčí docela nepochybně o bdění a naříkání nad mrtvým, přece jen máme za to, že pojem „umrlčích hodů“ jest širší „umrlčího večera“. Tímto nazývali zajisté bdění, naříkání, zpěv i hodování noční při mrtvém doma, ale „hody umrlčími“ možno rozuměti též hostinu při pohřbu i po něm. Marně bylo brojeno církví proti všem obyčejům a oslavám pohřebním. Lid provedl vždy svou. Přátelé a sousedé scházeli se denně po práci k zarmoucené rodině, dokud mrtvola byla doma a zpívali a naříkali kol otevřené rakve při jídle a pití dlouho do noci. Hostina pro účastníky bývala však i při pohřbu; ze hřbitova šli pak zase k plným stolům, kde zapili žal a zaměnili jej i tancem. Obyčeje, zvyky a obřady takové, zakazované i jinde církví a tepané mravokárci, udržovaly se po celý středověk, pozbývajíce ovšem stále původní rázovitosti a podléhajíce vždy zřejměji vlivu křesťanství. A tak dochovaly se valně otřelé až naši dobu, ač smutné názvy jejich již vymizely v Čechách. Nicméně i takové přežitky, vyskytující se v různých krajinách slovanských i jiných, svědčí zpět do minulosti svým hojným rozšířením. Krátký rozhled po české literatuře zvykoslovné postačí, abychom se přesvědčili, že lid náš neodložil jich dosud, ale zachovává je rozmanitě.

Tak na př. na Poděbradsku zpívají večer žaltář u mrtvého a sousedé chodí na modlení. V den pohřbu sejdou se všichni příbuzní a známí. Rakev stojí na márách v síni; mrtvý obložen jest obrázky i květinami a má v rukou křížek voskový a růženec. Muzikanti hrají pohřební písničky ve světnici, učitel se zpěváky zpívá smutné zpěvy za zemřelého. A jaký kontrast! V síni nárek, pláč, zde hotová hostina. Kdo přijde, jí a pije z bohatých zásob na stole - tak jde svět!²⁸

Týž obrázek vidíme na Hořicku. Rakev stála v síni otevřena... Uvnitř muzikanti obsadili stůl a hráli zemřelého. A zpívali písničky takové tklivé a krásné, že snad jediného oka nebylo, jež by neslzelo... A zpívali ve světnici a poněvadž musili se posilnit, — nescházeloť tu ničeho, — jedli, — pili. A tu ten kontrast — žalu hlubokého a onde bezstarostnosti, ba chtivosti všeho, co jest vyloženo na stolech. Tam venku pláč a nárek, a tu ozve se nějaký nepodařený šprým.²⁹

V západních Čechách pode Džbánem, na př. v Krupé, Mutějovicích, Nesuchyni a jinde hosté sejdou se k rakvi, kdež jim rozdají po svíčke (v Rakovníku též). Pohřeb je dopoledne; po něm hosté se rozejdou a někdo z rodiny jde zvát je k polední hostině, jež trvá v zimě do půlnoci. V létě rozejdou se hned po obědě, každý po svém.³⁰ Před pohřbem dítěte na Rakovnicku mládenci a družičky bývali hoštěni pečivem a rosolkou. Když zemřel mládenec nebo panna, hodovalo se před pohřbem rovněž tak. Po pohřbu hudba vedla mládence a panny ze hřbitova do hospody s veselou, kde otančili smutek.³¹ Zdali vše zachovává se ještě, nevím, ale poslední zvyklost pozoroval jsem v samém Rakovníku.

²⁸ Čečetka F. J.: Od kolébky do hrobu. Lidopisné obrázky z Poděbradska. V Praze r. 1900. Str. 191.

²⁹ Národopisný sborník okresu hořického. V Hořicích 1895, str. 170 171.

³⁰ Dle vypravování pí. M. Trejbalové, choti učitele v Rakovníku.

³¹ Ze sběru národopisného, uloženého v městském museu v Rakovníku.

Na Pelhřimovsku však již den před pohřbem zváni jsou lidé, aby přišli večer „na zpívání.“ Obyčejně jen muži zpívají a to různé písně „smrtné,“ jako: „V hlubokosti své těžkosti...“ a p. Ženy modlí se růženec. Zpěváci hoštění jsou chlebem a pivem. Po pohřbu bývá někdy malá hostina pro příbuzné.³²

Tutéž zvyklost zachovávají také chudí horáci ve Žďárských horách. Sousedé dojdou podle „sousedské“ a „křesťanské“ povinnosti den před pohřbem k večernímu modlení k nebožtíku. Toto modlení trvá po celý večer a pak se podává dle možnosti „úcta,“ pivo neb kořalka, buchty neb chléb. Taktéž při pohřbu dá se účastníkům úcta, zajde se po pohřbu do hostince a k zavdané vezmou se z domu buchty neb chléb.³³

Na sousedním Horácku v západní Moravě, jak se zdá, zachovala se jen část těchto obyčejů pohřebních. Známí a sousedé, ženy i děti shromáždí se každého večera v domě zemřelého, modlí se a pějí nábožné písně.³⁴

Na Podluží v nejjihnějším cípu Moravy, vtěsnaném mezi Rakousy a Uhrami udrželo se podnes starodávné naříkání o pohřbech, ač o hoštění nemáme zpráv. Naříkají toliko ženy a děti, a to hned v domě nad mrtvým, pak když vynášejí mrtvolu a po třetí na hrobě... Již matka učí děti, kterak budou naříkati; přes to však, mimo některé úvody a ustálené tvary, naříkání bývá příležitostnou improvisací. Opravdový, hluboko cítěný žal pod vládou ustálené melodie mimovolně běře na sebe rytmický tvar veršů rýmovaných. Netuší-li si která žena, že by dovedla sama „pěkně“ naříkati, požádá některé známé, aby za ni říkala.

Naříkačka ráda pak slyší, když si účastníci pohřbu pochvalují: „Bože, ti vám naříkali pěkně; to vám bylo lútostivé, jak naříkali!“³⁵

Podáme ještě několik zpráv z moravského Valašska. Nejzajímavější jest z Valašských Klobuk, severně od průsmyku Vlárského. Alois Eichler, farář, (v l. 1822 — 1848) zapsal do pamětní knihy na faře valašsko-klobucké v první polovici XIX. století o nočním bdění u nebožtíka: U mrtvol se bdí po celé noci, pokud mrtvý leží v domě. Sejdou se přátelé, příbuzní a sousedé a s počátku se modlí, ale sednou si potom, hrají v karty a pijí pálené. Mrtvola nechává se ležeti v lůžku, teprve před pohřbem dá se do rakve. Zvyk, zajisté nepěkný, — karetné hry u nebožtíků po celé noci, dochoval se do dneška, ale jen u obyčejných, nezpanštělých Klobučanů.³⁶ Tato nenucená zábava noční při mrtvém bije takřka do očí a vybízí ke srovnání s Homiliářem Opatovickým ze XII. století. — Když někdo zemře v okolí Rožnova, na požádání sejdou se zpěváci do toho domu a modlí se u mrtvoly hodinky za mrtvé notou chorální, začez se jim dává skrovná svačina.³⁷ Tak zapsal Kulda již před 30 lety. — Václavek, který prozkoumal národopisně nejvíce jádro Valašska, totiž hejtmanství valašsko-meziříčské, zvláště pak Vsacko (t. j. Vsetín s okolím), vypravuje, že u katolíků hoří světlo, svíčka nebo lampička u mrtvoly po celý čas až do pohřbu. Evangelíci augšp. vyznání mívají také obyčejně světlo. U evangelíků (někde jako na Hrozenkově i u katolíkův, ač dříve bylo u nich všeobecně) po dva večery příbuzní a známí u nebožtíka se modlí a zpívají písně z kancionálu, kterýž zpěv obyčejně vede „zpěvák“ vesnický, někdo i učitel. Zpěváky častují

³² Charvát V. J.: Z českého jihu. Str. 72—73. V Matici lidu roč.: XXXII. č. r. 1898.

³³ Pittnerová Vlasta: Rokem a životem. Črty ze Žďárských hor. V Praze 1895, str. 89 — 90.

³⁴ Dufek Jos.: Naše Horácko jindy a nyní. Velké Meziříčí r. 1893, str. 138. Možno jest však, že podrobnější pátrání ukázalo by obyčeje ty v širším rozsahu i na Horácku.

³⁵ Bartoš F.: Lid a národ. Vel. Meziříčí, 1883, III. 52.

³⁶ Český Lid XIII. 450. Peřinka Fr. V.: Národopisné paběrky z pamětní knihy fary valašsko-klobucké.

³⁷ Kulda B. M.: Moravské národní pohádky, pověsti, obyčeje a pověry. Praha 1875.

kávou a pivem nebo kořalkou³⁸ ... Po pohřbu svobodných scházejí se mládenci nebo družičky a příbuzní do hospody, kdež se koná nebožtíkova svatba. Pohřební hostině, jaká už je taká, říkají „umyt mu nohy.“ Jídla přinášejí už z domu. Nápojem bývá „zhřivanice,“ t. j. zhřivaná kořalka čili valašský čaj, pivo a kořalka. Někde však vykonají hostinu doma před pohřbem. Při pohřbech v mé tě bývá hostina pro mládence (družek není) v domě nebožtíkově.³⁹

Pro úplnost a zajímavost přibíráme na srovnanou ještě obyčeje Srbu Lužických. Žena, která myla mrtvolu, sedí u ní v noci, neboť pokud mrtvý jest v domě, nesmí býti ponechán o samotě. Večer před pohřbem (někdo každý večer do pohřbu) slaví se v domě smutku „pusty wječor:“ sejdou se všichni sousedé, t. j. z každé rodiny ve vsi aspoň po jednom členu a trvají pospolu ve zpěvu úmrtních a jiných písní nábožných hluboko do noci, často (v létě) až do svítání ... Po návratu ze hřbitova účastníci modlí se doma znova, kde rakev stála, načež dává se jim pohoštění (gósčina).⁴⁰

U Poláků jest také mnoho pozoruhodného v těchto obyčejích pohřebních. Lid selský v okolí Slavkova v gubernii kělecké (v olkušském újezdě)⁴¹ koná po každém pohřbu „konsolacyji čili stypu,“ t. j. hostinu pohřební, na které hosté pohřební jsou častováni kořalkou a chlebem.⁴²

Lid polský na Podlesí na obou březích řeky Narvy zachovává horlivě obyčej, že neustále zpívá na tělem každého nebožtíka od chvíle, kdy po smrti byl upraven, až do vyprovození jeho z domu ke kříži za vsí. Přátelé, příbuzní, sousedé a vůbec hospodáři sejdou se v jizbě, kde nebožtík leží, u stolu, na němž rodina přichystala něco k vyčastování. Zůstávají s nebožtíkem přes celou noc, zpívajíce písně nábožné a svlažující hrdla pivem a kořalkou; tak setrvávají tam i za dne.⁴³ Gloger uvádí z tohoto kraje začátky skoro 60 písní pohřebních.⁴⁴ — Můžeme ještě podati zajímavou zprávu o poslední noci před pohřbem zemřelého, jak ji slaví lid polský v okresu malborském v úrodné krajině Západ. Pruska; nazývá se „pusta noc.“ Příbuzní a přátelé nebožtíkovi shromažďují se k ní a zpívají nábožné písně po celou noc. Mrtvola v bílém rubáši z dlouhého plátna leží po celou tu dobu stále uprostřed shromážděných v otevřené rakvi. Mrtvola, zejména ženy, bývá oblečena v svůj šat sváteční. Pohřby bývají nádherné, i domkáři zamlouvají si mši, která jest sloužena, když rakev stojí na katafalku v kostele; sedláci dávají zpívati vigilie, někteří zařizují den před tím pohřbem, ale zvyk ten jest řídký, když v ten čas není možno konati „pustou noc.“ Za „pusté noci“ a po pohřbu podávají účastníkům jídlo a nápoje. Vypravuje se, že dříve nosívali rakev otevřenu až na hřbitov. Kde stál kříž na cestě, průvod se zastavil a jeden z vesničanů promluvil několik slov; i za pusté noci jeden počíná zpěv nebo modlitbu.⁴⁵

Bulhaři csergedští usedlí v Sedmihradsku měli mnohé spory se svým farářem v Malém Csergedu v polovici XVII. věku pro mnohé zvyky a obyčeje, zvláště pohřební. Ve zprávě faráře Ondřeje Mathesia zajímá nás vylíčení hostiny. Stěžuje si do osadníků, že nepochovávají mrtvého téhož dne, když zemřel, mají-li naději na hostinu. Tu každý může přijít k jídlu a pití a farář s učiteli musí tam býti včas. Stráví tak celou noc pitím a zpěvem,

³⁸ Václavek Matouš: Moravské Valašsko. 1. Na Vsetíně, 1804, str. 142.

³⁹ Tamže str. 143.

⁴⁰ Ottův Slovník Naučný XXIII. 960—961 : Srbové Lužičtí.

⁴¹ Ciszewski Stanislaw: Lud rolniczo-gorniczny z okolic Slawkowa w powiecie olkuskim. Krakow 1887. Slavkov jest nedaleko hranic haličských v král. Polském.

⁴² Tamže str. 56. a 12.

⁴³ Wisla 111. 608 a 610. Gloger Zykmunt: Piesni przy chrzcinach i pogrzebie na Podlasiu Nadnarwiánskiem.

⁴⁴ Tamže str. 611—612

⁴⁵ Wisla 111. 732, Dr. Nadmorski: Urzadzenia spoleczne, zwyczaje i gwara na Malborskiem. Okres malborský v kraji gdańském na pravém břehu řeky Nogattu nazývá se po okresním městě Malborgu (něm. Marienburg).

veselým tlacháním i žerty. Žena, jen k tomu určená, stojí u lože s mrtvolou a držíc pochodeň hořící a hrneček s uhlím a kadidlem, vykuřuje bez ustání z jednoho rohu do druhého. Při tom tiše mumlá a stále mluví. Když zabíjejí dobytče na znamení, že někdo zemřel, přilepují mu po planoucí voskovici na rohy a nezhasnou jich, dokud nepojde.⁴⁶

Čtoucímú neujde tu zajisté zmínka o ženě s pochodní, připomínající myčku mrtvého, jež bdí v noci u něho, jak bylo připomenuto u Srbů Lužických. V této ženě s pochodní a kadidlem u mrtvého vidí Dr. J. L. Píč podobnost s andělem smrti ve vypravování arabského cestovatele Ibn Foszlana o spálení mrtvoly ruského kupce r. 922. (Věstník kr. Č. Sp. N. 1888, str. 262). Zbývá ještě všimnouti si hostiny po pohřbu Bulhara csergedského před 350 léty, jak vypravuje o ní Mathesius dvakráte, r. 1647 a 1651. Z obou zpráv sestavili jsme tento obrázek. Pohřeb vyjde až když je hotovo vše, co náleží k hostině a sneseny jsou stoly, lavice, mísy, talíře, láhve, konvice atd., což připravují nejbližší příbuzní, kteří zůstali doma. vaří a plní láhve u čepu. Když vyšli ze hřbitova, zjednaný mluvčí poděkuje hostem pohřebním za poslední poctu prokázanou zesnulému a zve je, aby ho následovali k připravenému jídlu a pití, jedouce a pijíce pro Boha a spásu té duše. Lid pak odpovídá: „Bůh jí buď milostiv!“ Vrátivše se z pohřbu, myjí se před vraty domu nebožtíkova; stojí tam nádoba s uhlím a vědro s vodou. Myjíce se, líjí na uhlí, neboť věří, jako oheň hasí se vodou, tak i zármutek se hasí v truchlících. Jdou pořadem do domu nebožtíkova a všickni se posadí, muži ve světnici, ženy na dvoře. Musí se najísti, jak říkají, k dobru zesnulého, k čemuž příběhne kde kdo, známý i neznámý. Přijavše hostinu, děkují za jídlo a pití, domnívajíce se, že prospěje zemřelému v nebi.

Najedše a napivše se dosyta, vyjdou a čekají, aby dostali ještě více. Tu přijde zarmoucený člen rodiny, který vypravil pohřeb a jde s nimi do hospody, kdež je častuje dle vůle své a zámožnosti. Zatím nesmějí pozdravovati jak jindy činívají, nýbrž mají zvláštní způsob, ve kterém stále vzpomínají mrtvého nebo zemřelých.⁴⁷ Potom pijí za své peníze a to nazývají Szventi Mihelcov Pohar, t. j. sv. Michala pohár. Pak pozdravují dle obyčeje svého. Mají zvyk přidati 3 nebo 5 pfenigů, každý dle libosti, a říkají, dávajíce toto: Toto dávám svému otci, matce, bratru, sestře, dítěti atd. To pijí na zdraví. Kdo má chut skákati, může; pak jdou s veselou domů...⁴⁸

⁴⁶ Věstník Král. Čes. Společnosti Náuk r. 1888, Píč J. L. Dr. und Amlacher A. Dr. Die Dacischen Slawen und Csergeder Bulgaren. Str. 274 č. 5. Wenn sie bey den Verstorbenen einen ziemligen braten reuchnen, begraben sie ihn nit an dem Tag, wenn er gestorben, sondern halten in biss auff den morgen (insonderss, wenn eine kuffe Wein in der kamer vorhanden). Da ist einem ieden frei des abendss zu fressen und sauffen zu gehen, und der Pfar muss den Schulern vorab zu der Zeit da sein. Da bringen sie die ganze nacht in saufe und singen zu, neben allem lustigem geschwez und scherz. Zu dem ist ein altes Weib, welches gleich darzu gewajet ist, die muss mit brenenden facklen über dem Toden darzu einen Töpfel Köllen mit Wejrauch stehen, die Todenbaar aber mit dem Toden liegt entpor auf einer spann. Dieselbe hebet den Topfen (!) ohn Unterlass von einem ecke auff's andere mit stellem gemurmél u. geprippel, könt aber nichts erfahren, was sie vor Wort brauchet, ob ich schon fleisig inquirieret. Wenn si auch das Viehe zur leich deputiert schlachten, pflegen sie ime ein licht an die hörner zu kleben und so lang lassen brenen, bis es stürbet ... O ženě s pochodní ještě na str. 278 č. 5., o zabíjení dobytčete podobně ještě na str. 267 č. 2 a str. 278 č. 3. Hostinu večerní před pohřbem líčí ještě memoriál z r. 1651: Bleibt der todt ubernacht unbegraben, so ists frei des Abends einem ieden, der da will, zugast zu gehen, darzu auch der Pfar und Schuler geruffen werden. Da essen und trinken sie, singen auch darzu und machen sich fein lustig, nam gaudendum cum gaudentibus. Str. 278. č. 6.

⁴⁷ V tom jest nepochybně nářážka na skutečné nařkání.

⁴⁸ Věstník Kr. Č. Společ. Náuk 1888 str. 274 č. 6: Wenn sie nun mit der leich fort wollen, welches geschieht, wenn alles, was zum maul gehörig, fertig ist, und die Tisch, bänck, schissein, Scheiben, Haschen, köpp., etc. Alles vertig und gar zusammen getragen, komen sie hinder der leich gar hauffen weiss mit einem grossen Paschen licht, under welchen einss ist, das ist gemessen worden an dem Verstorbenen, muss aber neben andern imerzu beyde im Hauss und proces brennen. Was von dem einen licht bleibt, darin stechen sie einen Potracken und gebens dem Pfar; dem Rectori geben sie auch ein bissei licht, dass ist ihr lohn. — Tamže str. 275 č. 7. Nach

Hody pohřební vyličeny jsou tu velmi pěkně a jsou prosyceny starobylostí, jež odráží se ve všech zvycích a pověrách jejich. Pokud se týče „poháru sv. Michala,“ poznamenáváme, že přípitky na počest a památku svatých jsou prastarým přežitkem, zděděným z pohanských obřadů; byl jen zastřen jmény svatých. Poněvadž však i potom byl podnětem k pitkám pohoršlivým a zbujnostem, zakazován byl církví. Bulhaři csergedští jmenovali pitku po pohřbu „pohárem sv. Michala,“ protože církev ctíla v archanděli tom od pradávna pomocníka v zápase smrtelném a vůdce duší spravedlivých, jež má uvést do ráje, jsa správcem jeho.⁴⁹ Pitky pohřební ztratily sice název, ale trvají dosud nerozlučně s hostinami pohřebními.

Na jihu slovanském, na př. všude v Charvatsku, zachovává se „naricanje mrtvačko,“ t. j. naříkání nad mrtvým, buď jakési improvisace, buď stálé písně, počínající vesměs chválou nebožtíkovou a končící žádostí, aby pozdravoval všechny zemřelé před ním v tom domě.⁵⁰ Kdo by si tu nevzpomněl na naříkání nad mrtvým přítelem, jak nám je básník staročeský vyličil, komu by se nevynořil v duchu dojemný obrázek naříkající Podlužanky na Moravě⁵¹ nebo Slovenky ze Zvolenska? Tato vykládá nad rakví všechny ctnosti nebožtíkovy, svůj žal i ztrátu zpěvem jednotvárným, náhle však, vrhnuvši se na rakev s žalostným rykem, zmlkne, — po chvíli povstane zase a lomíc rukama nařiká dále: „Ej gazdičku muoj sladký uprimný — ej, nenazdala som se v útorok, že ťa budem nariekati vo čvrtok — ej, ej jak ráda bych ťa opatrovala, Božiu pomoc pre teba volala — ej, ej — ale veď teba už ništ nebolí, rány tvoje jsú

diesem allen gehen sie zu Tisch und müssen der Verstorbenen Seel zu gut (wie sie reden) auff schoffeln, darzu leüfft ieder man, bekande und Unbekande, haben auch sonderlige formularia im grüssen. Vor dem Thor aber des Verstorbenen stehet ein fass mit Köllen und ein eimer mit Wasser, da waschen sie sich und giesen die Köllen waschend aus, meinend, dadurch solt das leid den trauernden vergehen. — Tamže str. 275. č. 8: Wenn nun die leüte da gut gelakoit müssen sie vom leich Vater zum Zeiger geleitet werden, da muss von neyem eingeschenkt werden, das heisen sie des heiligen Mechilss becher. Nach diesem sauffen sie umb ihr geldt und grüssen darnach wie brauchlich. Hat iemand lust zu springen, er mag woll darzu komen, und gehen darnach mit dem daina nach Hauss. (V memoriálu z r. 1647). — Tento text doplňuje se pozdějším (dle memoriala z r. 1651): Wenn sie zuruck komen vom begrabnus, steht im Thor ein topffen Deckel mit Köllen und ein eymer mitt Wasser. Da müssen sich die leute im eingehen waschen, denn sie glauben, wie das feur vom Wasser auslesche, so lesche sich das trauern in denen, so leid uber ihre toden tragen. 9. Gehen sie ordine ins Hauss dess Verstorbenen und setzen sich alle nieder, denn biss sie die leuch begraben, haben die nechste freunde (so daheim verblieben), theils schüsseln, Scheiben, kopffen, Flaschen bey einander geschafft, theils bänke und tische gesetzt, den mannern in die Stuben, den Weibern in Hoff; theils kochen sie und richten alles, theils füllen die Flaschen für dem Zapfen, und wenn sie geessen und getruncken, gehen sie aussen und lauren auff den hosstöbbet. Da komt der betrübte leuchvatter und geht mit ihnen zum gemein leutigib und verehrt sie nach Willen und Vermögen. In derweil durfifen sie nicht grüssen, wie sie sonst pflegen, sondern haben ein new formulär, darin man immerzu des Toden oder Verstorbenen gewehnt. 11. Wenn das furüber ist, so trinken sie umb ihr geld, da kann ein ieder nach Willen eia raschken frolich sein. Dieses heissen sie Szventi Mihelcov Pohar, des H. Michels becher. 12. Pflegen sie zu 3 oder 5 Pfennigen zuzulegen, ein ieder nach gefallen, und sprechen, wenn sie es geben: dieses gebe ich meinem Vatter, mutter, bruder, schwester, Kiad etc. Solches trinken sie zum Válet. (Věstníku str. 279). — Poděkování hostem pohřebním a zvaní jich k hostině, jest ve zprávě obou farářů, Mathesia a Bottsche z r. 1651 a to v douše: Wenn sie vom Friedhoff herauskommen, ist ein Wortman bestellet, der ladet die leute also auff die leuch, sprechend: Lieben Freunde, hie sein die betrübten und danken euch alle dass ihr diesem toden den letzten Dienst hat geleistet. Bitten demnach euch alle, ihr wolt uns nachfolgen, was mir haben kennen zubereiten essen und trinken, umb gotts Willen und dieser seelen zugutt das ir essen und trinken woltet, und bittet umb die seel, das ihr gott gnadig sey und vergebe ihr ihre sunden. Drauff antwort das Volk: Gott sey ihr gnadig. (Věstníku str. 280 dle listiny z r. 1051.) — Poděkování hosti následuje tamže a položili jsme je nahoře po hostině, což zdá se nejpřirozenějším: Item, wenn sie das mal entpfange haben, danken sie für die speis und trank also: (Gott der woll annehmen, Gott bereit ihm es zu N. dem toden oder Verstorbenen im Himmel. Das meinten sie, die spei» solte dem Verstorbenen im Himel nutzen.

⁴⁹ Viz o tom naší práci ve Věstníku Král. Čes. Spol. Nauk, tř. histor. 1903. XXI. Přípitek o sv. Michalu. — Zíbrt Č. Dr.: Seznam pověr atd., str. 103, 120.

⁵⁰ Slovanský sborník 1887, str. 418, Spiess B. V.: O zpěvích lidu chrvatského a jich stránce ethické.

⁵¹ Bartoš F.: Lid a národ. Sv. 2. III. str. 53—55.

vystřabeny a duša tvoja ta von vyletěla! — ej, ej." A tak šlo to dále, až přišel kněz; „ej“ protahuje se tak žalostně, až proniká srdce.⁵²

Po tomto srovnání zastavujeme se ještě u pohřebních hodův v zemích jihoslovanských; Charvaté nazývají je „mrtvačko gosćenje“, u Srbů slují „daca“ a v Přímoří „karmine.“ Konávají je hned po pohřbu.⁵³ Zajímavost jest, že pohřební častování na Slovensku zove se „kar.“ Slaví se vždy doma. Hrobaři, kteří pochovali mrtvého, chodí zvat na „kar.“ Je-li pohřeb ráno, vystrojí oběd, je-li odpoledne, dají večeři; každý dá dle možnosti, chudý aspoň chléb a pálené. Před jídlem všichni se modlí za mrtvého. Než se pak rozejdou domů, poděkuje nejstarší host za všechny ostatní a končí obyčejně přáním, aby je rozveselil ten Pán Bůh, který je byl zarmoutil.⁵⁴ Schválně jsme přiřadili zmínku o naříkání při pohřbu a hostině po něm, jak bývala a jest na Slovensku, k týmž obyčejům jihoslovanským, aby shoda vzájemná vynikla tím určitěji. Posléze jest dodati, že ani Slovinci nečiní výjimky v těchto zvyklostech pohřebních. Sousedé scházejí se i tam večer u mrtvého, modlí se a zpívají a domácí pohostí je chlebem i nápojem.⁵⁵

Nebude zajisté bez zajímavosti, když položíme za souhrn posavadních přežitků starou zprávu ruskou z vypravování Nestorova. Když totiž Drěvané zabili Igora, knížete ruského, žena jeho Olga vzkázala jim: „Aj, už jdu k vám, připravte medů mnoho v městě, kde jste zabili muže mého, ať popláču nad hrobem jeho i učiním tryznu muži svému.“ A oni uslyšavše to, svezli velmi mnoho medův i uvařili. Olga pak, pojavši s sebou málo družiny a lehko jdouc přišla k hrobu jeho i oplakávala muže svého; i poručila lidem svým nasypati mohylu velikou, a jak nasypali, poručila tryznu udělati. Potom sedli Drěvané pít, a Olga poručila sluhům svým, aby sloužili jim.⁵⁶ Tak bývalo, jak dotvrzují svědectví stará a přežitky dochované až na naši dobu.

Hody a naříkání pohřební změnily se ovšem valně četnými zákazy a vlivy v různých končinách slovanských, pozbyvše někde i názvu. Nářky zpěvné vymizely většinou. Nicméně nelzo pochybovati o tom, že „umrlčí večer“ a „umrlčí hody“ u starých Čechů byly názvy prastaré, značící tytéž obyčeje pohřební, jaké jsme poznali po Slovanstvu. Shoda, tu větší, tu menší v názvu, rozsahu i významu jest docela patrna a rozptyluje všechny pochybnosti o těchto přežitcích.

III. Slavnosti nad mrtvými v den třetí, sedmý, třicátý a výroční.

Církev nezapovídala šmahem všech obyčejů lidu pokřtěnému, nýbrž pokusila se zastříti mnohé obřady svými a podložiti jim tak význam dle učení vlastního. Slavnosti konané za starodávna brzo po pohřbu v určitých dnech a ve výročí smrti na pamět nebožtíkovu, náleží hned do té řady. Když však přes to bujné veselí a nevázanosti znova propukávaly při nich, zákazy církevní konaly svou povinnost, aby je zbavily docela tradičních příznaků předkřesťanských. Tak dlužno rozuměti přísné záповědi, kterou arcibiskup remešský Hincmar vydal r. 852, aby slavnosti nad mrtvými dne třetího, sedmého, třicátého a výročního nebyly znešvařovány; církev nebrojila zásadně proti takovým oslavám, ale proti duchu pohanskému,

⁵² Časopis musea král. Čes. 1859, str. 508, Němcová B.: Obrazy ze života Slovenského

⁵³ Slovanský sborník 1887, str. 418.

⁵⁴ Časopis musea král. Čes. 1859, str. 509.

⁵⁵ Podáváme jen stručný výpisek, pořizeny před lety ze spisu: Pájek Jos., Črtice iz duševnega žitka štajerskih Slovencev. V Ljubljani 1884. Užiti ho nebylo nyní možno.

⁵⁶ Erben K. J.: Nestorův Letopis ruský. V Praze 1867, str. 41. Tryzna byla část slavnosti pohřební, vyplněná zápasy a hrami podobnými.

jaký z nich vál. Hincmar vytýká, že účastníci se tam opíjeli, připíjeli na počest svatých, duši zemřelých předků, nutili se k pitkám, tropili nehorázné smíšky, povídali si jalové rozprávky, zpívali a jásali; při tom hry ohavné se děly, tanečnice tančily, někteří nosili škrabošky a pod.⁵⁷

Jan Menecius, polský kněz popisuje r. 1551 obyčeje pohřební starých Prusův, Litevcův a jiných národů sousedních, líčí též oslavování nebožtíka v určité dni. Jak vypravuje, žena nebožtíkova sedá třicet dní ráno a večer na hrobě a truchlí. Příbuzní pak scházejí se na hostinu den třetí, šestý, devátý a čtyřicátý po pohřbu a zvou duši zemřelého na tuto hostinu. Jedí mlčky bez nožův a metají kousky jídla na zemi, též ulévají nápoje, aby se duše nasýtila a napila. Upadne-li kousek náhodou na zemi, nazvednou ho, ale nechávají pro duše opuštěné, které nemají nikoho, kdo by je krmil a napájel. Po jídle vymetají síň a vyhazují prý s prachem duše zemřelých, říkajíce: „Jedly jste, pily, dušice, nu ven, jděte ven!“ Nyní teprve začínají hovor i zábavu a pijí o závod.⁵⁸

Bulhaři csergedští, nám již známí, měli obyčej ještě v XVII. století pořádati zvláštní hostinu pohřební ve dnech potomních. Rodičové zemřelého, přítel nebo jiný po tři dni večer zavolají vždy několik dětí, jak je zastihnou na veřejné ulici, vedou je do domu nebožtíkova a dávají jim jísti a pít s rozžatou voskovicí v rukou.⁵⁹ Když první dítě zemře ženě, nechtějí, aby šla na pohřeb, že by to nebylo dobré. Po šesti téhodnech (nebo kdy se hodí) svolají (alo ne každý), koho chtějí, dají mu vedle dárečku a hořícího světla dobré pohoštění, co muže snísti a vypít a nechají ho jiti domů s veselou.⁶⁰

Slavnosti na památku zemřelého v určité dni po pohřbu konají se dosud v samém Bulharsku na Balkáně. Vzpomínají doma na mrtvého člena rodiny zvláště den třetí, devátý, dvacátý a čtyřicátý po pohřbu. V těch dnech polévají hrob jeho vodou a kladou naň pokrmy. Čtyřicátý den (četirese) koná se hostina na hrobě jakoby na rozloučenou. Věří se totiž, že duše zesnulého těká 40 dní po místech, kudy chodíval za živa; čtyřicátý den se vrátí k tělu, vidouc však je nahnílé a ošklivé, odletuje.⁶¹ Patrná starobylost zajímavého přežitku tohoto jest pozoruhodná. Rodinná slavnost na paměť mrtvého koná se ještě v naší době na Bílé Rusi v prvním roce po úmrtí. Bývá pravidelně dne třetího, šestého, devátého, dvacátého a čtyřicátého po pohřbu, potom po půl roce a za rok. Členové rodiny a nejbližší příbuzní scházejí se v těch dnech k společné večeři, vzpomínají na nebožtíka a modlí se zaň. Dávají také části jídel na stranu a druhý den kladou je na hrob jeho. Slavnost výroční, zakončující dobu smutku, jest nejdojemnější.⁶²

Poznavše obyčej ten již u Bulharův, můžeme ještě přesvědčiti se o něm také v Charvatsku. I tam slavívají doma hody pohřební třetího nebo sedmého dne po pohřbu, někde i po roce na

⁵⁷ Zibrť Č. Dr., Seznam pověr str. 16.

⁵⁸ Tamže str. 25—26.

⁵⁹ Věstník Král. Čes. Společ. Náuk. 1888, str. 275 č. 9. : Müssen etlige Kinder 3 abend hinder einander auff der freyer gassen auffgerafft werden und inss Hauss des Verstorbenen geleitet werden, und geben in bey Wachslight essen und trinken. (V memoriálu ddo. 27. -29. IX. 1647.) — Totěz vypisuje listina z r. 1651. Věstníku str. 279 č. 12 b: Drey tag an einander pflegen des Verstorbenen Eltern, Freund etc. etlige Kinder von der gassen (wie sie sle lindcu) hineinzuruffen, und geben ihnen mit brennenden liecht in henden zu essen und zu trinken.

⁶⁰ Tamže str. 279 č. 13, 14: 13. Wenn einem Weib das erste Kind stirbt, wolten sie nicht, dass sie mitgeht zum begrabnüss, es wer nitt guts. Glosa: freillich wurde des kranken Fleisch nit so gut gepfleget werden. 14. Nach 6 Wochen (oder wenn es sich schicket) ruffen sie (gleichwol nicht ein ieder) zusammen, wen sie wollen, geben ihm neben ein geschenklein und einem brennenden liecht eine gute tractation, so vil er essen und trinken kan, und lassen ihn mitt dem lieben Dáina nach haus gehen. (V listině z r. 1651).

⁶¹ Světová knihovna č. 566—567. Máchal Jan Dr. : Bájėsloví slovanské, str. 32.

⁶² Tamže str. 28.

památku zemřelého ; a na některých místech jest zvykem prastarým, nositi jídla z hostiny takové na hrob a tam rozdati jo chudině.⁶³

Z uvedených svědectví poznáváme, že památka zemřelého slavena bývala a posavad se slaví u nejrůznějších národův evropských v den 3., 6. nebo 7., též 9., 20., 30. nebo 40. a výroční úmrtí nebožtíkova. Probrali jsme je schválně na srovnanou, i proto, aby tím snáze bylo porozuměno těm ne mnohým narážkám a dokladům nepovšimutým, jež dosvědčují shodné oslavy mrtvého též u starých Čechův.

Štítný před 500 lety vypisuje „Pohřeb kteraký má býti, a kteraké zádušie za duše“ a prikazuje dítkám v posledním pořizení tomto: „...když umru, z úrokuov neb z nábytka den první službu zádušní u fary té, kdež bych byl, učiňte mi; a chod'te jen k jedné mši k ofěře jednu, aneb dvakrát, a což chcete, to muožte spolkem položiti; nechcet' mi se, byšte se mnoho túlali po kostele. Třetí den, a sedmý, a tříd'cátý tu učiňte, kdež bych ležal, takýmž činem, jako první. A rád bych, by mezi tiem až do tříd'cátého dne na každý den zaprosili jednu mši zádušní čtenú, a ofěru svil tu položili, jsúc u nie životy svými, tu, kdež by byli; nebt' bych radějie, by tu, kdež za mú duši měla by býti obět na svaté mši těla a krve pána a vykupitele našeho, byli vy také, nežli by miesto vás kterého vice několik mši bylo. A nemohl-li by z vás který tu, kdež bych ležal, býti, ale doplň ty mše u kteréhož by kostela byl neb kláštera. A pak, donidž z vás trvá kto pro smrt', aby na každé léto činili úroční službu tu, kdež bych ležal, aby přitom a kopu na to vzdy naložili. A pakli by nebylo z vás některého na té službě, ale dada svú polovici té kopy, rozdejž chudým, a k tomu svých grošuov deset, aneb jinú zádušní službu učiň, tu kdež bude. A když z vás jeden sejde, kterýž ostane, drž týmž činem mú paměť, douidž živ bude...“⁶⁴ Tu jest patrný důkaz, že slavení památky nebožtíkovy bývalo i v Čechách — třetí den, sedmý, třicátý a výroční v roce prvním, později však jen výročí, tedy v tytéž dni jako na západě, jak čteme v oné záповědi Hincmarově z r. 852. Jest také zajímavo, že Štítný přeje si ještě, „by mezi tím až do třicátého dne na každý zamluvili si jednu mši zádušní čtenou a ofěru svou tu položili,“ což zdá se být i narážkou na smutek 30 denní. Jako vdova u starých Prusův a Litevců docházela třicet dní truchlit na hrob mužův, tak i děti Štítného měly docházeti po tutěž dobu denně na mši.

Štítný žádá ovšem, aby na paměť jeho byly konány mše, lid však znalý téhož obyčeje slavíval asi příležitosti takové raději po světsku hostinou a pitím. Zvyklost posavadní. původu starého, dosvědčuje nejlépe tvrzení naše. V Krupé, Milostíně, Mutějovicích a Nesuchyni na Rakovnicku bývá zádušní mše svatá za 4 neděle po úmrtí; scházejí se k ní příbuzní a pak mají „přátelský oběd.“⁶⁵ Také v Lužné jdou 30. den na zádušní mši sv. na připamatování, že nebožtík jest již čtyři neděle v zemi.⁶⁶

Podobně též obyvatelstvo farnosti Vetlé (osady: Brzánky, Černoves, Chodouny, Kyškovice, Lounky a Vědomice) dává sloužití mši sv. za nebožtíka po čtvrté neděli; lid německý v západních Čechách na př. na Manětínsku vzpomíná zemřelého zádušní mši sv. dne 30. po úmrtí a ve výročí (Vierwochenmesse- zum Vierwochengedächtniss- Jahresmesse.)⁶⁷

⁶³ Slovanský sborník, 1887, str. 418.

⁶⁴ Erben K. J.: Tomáše ze Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských. V Praze 1852, str. 312.

⁶⁵ Dle laskavé zprávy pí. M. Trejbalové.

⁶⁶ Pověděl mi laskavě vdp. Pavel Gruss, farář v Lužné.

⁶⁷ Ze sběru našeho tamže před 10 lety.

Církev připouští u nás ještě dnes zádušní mši sv. se zvláštními modlitbami dne třetího, sedmého a třicátého od pohřbu,⁶⁸ avšak sběratelé naši nevšimli si této starobylé zvyklosti. Kněz Václav Rájek z Libočan znal ji ovšem jako každý jiný duchovní, věda však zajisté o obyčejích a pověrách, kterými lid ji provázel, přenesl ji do doby předkřesťanské. Usuzujeme tak z toho, že vypravuje o pálení ohňův a věcí na hrobech osob knížecích po 3, 5, 9 a několik dní, jak píšeme šireji v kusu o spalování slámy po nebožtíku.

K slavnostem nad mrtvými navazujeme též památný obyčej z českého jihu, zapsaný v XVII. stol. od kněze jesuity, Křištofa Lupia (nar. 1635, †1680). Píše o něm: „V Hohenfurtu v Čechách na pomezí Rakouských (sic!) v klášteře Cisterc. mají ten obyčej nábožný, že když někdo z nich umře, 14 dní pořád, nebožtíka pokrmy jakoby ještě při stole s jinýma byl živ, požeňávají se, a potom do špitála odsílají a to se jmenuje: „Podíl nebožtíka.“⁶⁹ Cisterciácký klášter ve Vyšším Brodě byl založen r. 1259 od Petra Voka z Rožmberka, a „podíl nebožtíka“ jistě byl znám již tenkrát. Původ pozdější nedá se ani mysliti. Možná, že obyvatelstvo okolní, hovicí snad do té doby různým obyčejům pověrečným, mělo býti přivedeno na správnou cestu příkladem kláštera. „Podíl nebožtíkův“ připomíná nám totiž jihoslovanský obyčej: nositi jídla na hrob nebožtíkův a tam rozdávat je chudým, kteří obdrží tak to, co bylo určeno pro nebožtíka, tedy podíl jeho.

Velmi zajímavý příklad oslavování výročí úmrtního jest v dějinách českých. Když roku 1052. zemřela kněžna Božena,⁷⁰ matka knížete Břetislava I., želel upřímně ztráty její a učinil zvláštní nadání při kostele sv. Václava, nově založeném ve Staré Boleslavi, pro kanovníky jeho, jak čteme v zakládací listině z téhož léta. Ustanovil totiž, aby osadníci vsi Žiželic dávali kanovníkům staroboleslavským každoročně občerstvení, zvané obecné „garmuz“, ve výročí smrti matky jeho Boženy.⁷¹ Zpráva nebylo ještě plně užito v literatuře odborné, jindy pak slovo „garmuz“ není správně vyloženo. Zap překládá příliš volně, spíše dle domyslu, pravě, že osadníci byli povinni uvařiti v ten den nějaké množství sladké kaše a dodati kanovníkům do Staré Boleslavě. Ale listina nezmiňuje se ani o vaření, ani o dodávání čili dovážení domnělé kaše až do St. Boleslavě, vzdálené několik hodin cesty. Dávka tato jest dle něho původu německého; slovo garmuz prý vzniklo z německého „garez Mus“ = vařená kaše,⁷² dle jiných znamená „oběd nebo jiné občerstvení.“⁷³ Staré slovníky latinsko-české ze XIV. století neuvádějí slova toho, ani Gebauerův Slovník Staročeský, nicméně nesouhlasíme, že by jim měla býti rozuměna kaše, ana slula latinsky cumpora, pultes, pulmenta. Slovníky novo-české přivádějí nás však k pravému významu jeho. Jarmuz, též jarmus čili kadeřávek, kapusta zimní (Brasica) jest zvláštní odrůda zelná s vysokou lodyhou jednoduchou, na které sedí listy oddálené od sebe, odkloněné, více méně hluboce laločnaté nebo kadeřavé, i jemně dřípáté, brzo zelené, brzo hnědé fialové, růžové i jinak zbarvené; zelené a hnědě fialové jsou

⁶⁸ Missale romanum p, 81 : In die tertia, septima fit trigesima depositionis defuncti dicitur missa de requiem cum specialibus orationibus.

⁶⁹ Výňatek tento jest ze spisu Lupiova, „Iurgatorium“ napsaného r. 16180. Poněvadž však spisovatel zemřel téhož roku, dílo nebylo vydáno a rukopis jeho jest v našich rukou. Tamže str. 28.

⁷⁰ Prameny dějin českých I. 86. Kosmas zapsal jen: Anno dominicae incarnationis 1052 obiit Bozena, coniunx Oudalrici .ducis, mater Bracizlai.

⁷¹ Erben C J. : Regesta diplomatica. Pragae 1855, str. 48 č. 115. Bracizlaus princeps Boemorum etc. ...iu urbe Bolezlanensi monasterium coustruens...: Instituímus etiam eidem ecclesiae canonicis de villa Zizelich annuatim refectionem, quod vulgo dicitur garmuz, in memoriali matris meae Bozene.

⁷² Zap K. V.: Česko-moravská kronika. Nové vydání. Praha 1880. Kniha I. 340.

⁷³ Památky archaeologické a místopisné. Vll. 467: Žiželice nad Cidlinou.

oblíbenou zeleninou zvláště v zimních měsících. Vydrží beze škody celou zimu a může být vyhrabána ze sněhu k potřebě domácí.⁷⁴

Jarmuz jest charakteristickou potravou lidu na Malborsku při ústí Visly; název jeho „kul,“ z německého Kohl, poukazuje asi na německý původ. Němci náhodou, zvláště západní, požívají rostlin mnohem více než Poláci. Lístky chmele i kořínky kostivalu jsou oblíbenou potravou jejich. Na Malborsku jsou dva druhy jarmuzu: čerstvý v létě, sladký v zimě. V létě sbírají „komose,“ lístky lebedy a když jich není, též mladé lístky buráku, měkkého bodláku, konečné i chrpy, rozsekají na drobno a připravují s omastkem; z toho povstane hustá polévka, která se jí s chlebem. Jarmuz sladký, který se požívá jen v zimě, vaří se z obyčejného jarmuzu, ponechaného na mrazu a přidá se do něho cvikly uvařené a rozsekané na drobno.⁷⁵

Srovnání to přesvědčuje nás nezvratně, že garmuz staročeský byl též jako jest dnes: tedy kapusta zimní, jinak i jarmuz.⁷⁶ Tím byli povinni Žiželičtí kanovníkům staroboleslavským v památný výroční den úmrtí Boženina. I kdyby posléze význam onoho slova byl jakýkoliv, vždy znamenalo přece jen potravu a tudíž doplňuje dobře tuto črtu.

Slavný náš Jan Amos Komenský znal asi některé z těchto obyčejů pohřebních, na př. hostiny pohřební a výroční a zabarvil jimi vypsání o pohřbech pohanských: „...aby duše mrtvých (zemřelých) sem tam nebloudily (nechodily po smrti), oběti za mrtvé a zádušní lázeň (s) umrlčími hody dělávali.“⁷⁷

Z uvedených dokladů vysvítá, že slavnosti nad mrtvými v den třetí, sedmý, třicátý a výroční známy byly i starým Čechům. Památka výroční dnes převládá, a rodina, přátelé již den před ní zamluví si mši sv. a doma pálí světlo (lampičku); říkávají na př. v Praze: „Dnes je umírající den nebožtíka tatínka.“ Dle možnosti jdou též na hřbitov pomodlit se. Zvláště dojemně připomínají si úmrtí, jež se stalo v hodinách denních, přenášejíce vzpomínkami smutné okamžiky ony v přítomnost.

Tak jest ve městech českých i po venkově, tak jest i na Slovensku. Po roce jdou na omšu (mši), dají na modlení a jsou prosti pokory (smutku).⁷⁸ Obyčej ten utvářil se u nás tedy již zcela dle ustanovení církevních.

IV. Spalování slámy po nebožtíku.

Kdo navštíví hřbitov katolický v památný den Dušiček a uzří řadu hrobův a hrobek, ozářených voskovicemi a svítilnami ozdobnými, sotva uvěří, když mu prozradíme, že obyčej takový byl kdysi zakazován. A přece jest tomu tak. Synoda Elvirská r. 305 nebo 306 zapověděla pálení svíce na hřbitově, aby duše svatých nebyly tím znepokojovány. Vykládala si

⁷⁴ Juangmann Jos.: Slovník česko-německý. Praha 1835, I. 570: Garmuz, u, m., zelina Braunkohl, též adj. garmuzový. — Kott F. Š.: Česko-německý slovník I. Praha 1878, str. 602: jarmuz- Winterkohl. — Ottův Slovník Naučný IV. 588 a XIII. 85. — John Jan: Atlas rostlin. Praha 1899, str. 15.

⁷⁵ Wisla 1899, seš. 4. str. 724. Dr. Nadmorski: Urządzenia społeczne, zwyczajy i gwara na Malborskiem. Cvikla i u nás značí burák.

⁷⁶ Škoda, že neznáme aspoň měsíce, kdy Božena zemřela, abychom mohli provést důkaz do konce, ač byl-li i u nás dvojitý jarmuz.

⁷⁷ Janua linguarum. Pragae 1667, str. 201 č. 964. — Čtvrté vydání latinsko-české, vyd. v Praze r. 1716 str. 329. má: s umrlčími hody — vydání starší bez: s. V textu německém čteme: „...stellten sie Todenopffer und jährliche Gedächtnisse (Begängnisse) mit Leichen — Mahlzeiten an.“

⁷⁸ Čas. Mus. král. Čes. 1859, Němcová Bož.: Obrazy ze života Slovenského. Str. 509.

patrně obyčej tento za přežitek dob předkřesťanských,⁷⁹ kdy ohně byly páleny na hrobech. Křesťané těch časů vraceli se asi rádi k onomu obyčeji a rozžínající nepochybně mnoho světel, snadno se dali svéstí možná i k pálení velikých ohňův, domnívajíce se nejspíše, čím větší bude oheň, že tím zajisté zveliči se i oslava památky zemřelého i zásluha jejich o něho. Dohad ten neodporuje nijak pravděpodobnosti. Vždyť Michael z Janowiec píše ještě koncem věku XV. o zvyku lidu polského pálení ohně dle obřadu pohanského na památku duší drahých nebožtíkův.⁸⁰ Ač nechceme zabřednouti na scestí a vyhýbáme se z daleka všem planým domněnkám, kterým podleli již tak mnozí pracovníci na tomto poli též u nás, prohlašující za všeslovanské, co kde našli zajímavého u toho kterého národa slovanského, — přece jen neváháme tvrditi, že památka zemřelých byla slavena pálením ohňův zajisté nejen u Polákův, ale i u Slovanův ostatních, tedy také u starých Čechův, jak všeobecná úcta ohně nasvědčuje tomu. Nemůže též býti na ujmu práce naší, když otevrouce kroniku Hájkovu, dnes nevšímanou, vypíšeme několik zpráv, zdánlivě nepřijatelných; dovoláváme se arci poznámek svých o zavržené kronice jeho, aby stanovisko naše bylo patrné každému. Pomocné vědy historické, archaeologie a ethnografie, pokročily již tak, že nemohou býti podceňovány a pomíjeny. Přihlédněme již tedy ke zprávám jeho.

Václav Hájek z Libočan vypravuje totiž, že když pohřbili knížete Kroka, „kámen veliký na hrob jeho uvalivše, oheň na něm udělali a tu oděv jeho bohuom zemským obětující spálili.“⁸¹ A když Tetka, sestra Libušina, byla pochována, muž její rozkázal prý „oheň nesmírný na hrobě jejím za devět dní pálení a mnohé věci i dosti drahé do toho ohně k poctivosti Klimbě její bohyni metati.“⁸² Po pohřbu kněžny Hruoby služebnice neodešly prý do třetího dne s pohřebiště, „ale bez přestání oheň na hrobě jejím pálily a mnohé věci po ní pozůstalé, také i své do toho ohně mecíce pálily, najposléze pak kamením přes hlavy mecíce odešly.“⁸³ Také na hrobě Mnatově „oheň veliký až do dne třetího hořal.“⁸⁴ Na hrobě Vojenově prý „osm dní pořád oheň byl pálen a tu mnohá oběť byla zaň bohuom neznámým činěna.“⁸⁵ Památku Nebyhostovu služebníci knížecí z rozkazu pánova „činíce několik dní a nocí na jeho hrobě oheň pálili.“⁸⁶ Kníže Křesomysl byl „pochován a kamenem tvrdým přiložen, na němž bylo pět dní pořád páleno, a pernaté oběti byly na oheň kladeny.“⁸⁷ Též na hrobě Neklanově „nad míru veliký oheň učinivše, okolo něho chodili a velikými hlasy volajíce... a vlasy s brad stříhajíce, na oheň metali.“⁸⁸ Když pak kníže Hostivít byl pohřben, na jeho hrobě „tři dni pořád páleno bylo, tu také muži i ženy okolo hrobu chodíce své podolky řežíce po kusu vzhůru metali...“⁸⁹

Doklady tyto o pálení ohňův na hrobech v době pohanské pokládal již Kotljarevskij za pozoruhodné a ne zcela vymyšlené; má za to, že Hájek přenesl nejspíše obyčeje a pověry pohřební, bující ještě za jeho doby, do pohanského dávnověku. S oprávněnou domněnkou Kotljarevského souhlasí i Dr. Č. Zíbrt, obíraje se vůbec obyčeji pohřebními, zapsanými u Hájka. Píše totiž; Hájkův popis zasluhuje bližšího povšimutí. Podobá se, že to nejsou záznamy ledabylé, vybájené. V posavadním lidovém podání slovanském udržují se na př. obyčeje, že na hrobech samovrahů, nekřtěňátek pálivají ohně. Na dvoře, nebo na návsi nebo

⁷⁹ Zíbrt Č. Dr.: Seznam pověr a zvyklostí pohanských str. 15.

⁸⁰ Tamže str. 25.

⁸¹ Kronika česká, vyd. I. z r. 1541, list V. a.

⁸² Tamže I. XXIII. b.

⁸³ „ 1. XXVII. a.

⁸⁴ „ 1. XXXVI. a.

⁸⁵ „ 1. XXXXIII. a.

⁸⁶ „ 1. XXXXVI. b.

⁸⁷ „ 1. XXXXVIII. a.

⁸⁸ „ 1. LV. a.

⁸⁹ „ 1. LX. a.

za vsí zapalují ohně i také na hrobě a spalují slámu, lože, na němž ležel nebožtík, i jeho šaty a věci. V kurské gubernii na Rusi na vánoce zapalují oheň na dvoře, aby se zemřelí předkové zahřáli. Toto pálení ohňů buď na hrobech nebo také jinde, po pohřbu nebo též na svátky některé na památku mrtvých rozšířeno je všude v podání lidu slovanského. Udržuje-li se obyčej ten podnes, není to věc nemožná, že jej mohl Hájek u lidu českého vidati a z tehdejšího lidového podání že jej přenašel do dob dávných vždy, kdy šlo o líčení obřadů pohřebních. Potud Zíbrt na základě Kotljarevského.⁹⁰

Domnění toto není bez opory pádnější. Vzpomeňme jen na zákazy z let 1039 a 1092, jimiž měla býti učiněna přítrž pohřbům v polích a hájích po starém způsobu z časů pohanských;⁹¹ že se neobešly bez zvyklostí pověrečných a že leckde bujely po zákazech těchto ještě dlouho, byť i jen v přežitcích zkomolených, nikdo nebude popírati, kdo zná houževnatost lidu ve věcech takových.

Nechceme zabřednouti v jalové dohady a přejdeme raději ke svědectvím o spalování slámy nebo i šatů po nebožtíku. U nás dosud nikdo se nepokusil shrnouti je a oceniti.

Nejstarší jest zpráva Krolmusova, zapsaná sice v polovici století 19., ale připadající zpět do minulosti o celé čtvrtstoletí. „Pálení slámy, lože, slamníku, starých oděvů po nebožtících na Mšeně okolo r. 1825. Jistý Vogel, rodilý z Libovýse koupil sobě ve Mšeně hospodářský dům, kde nyní (1850) Daniel, řezník, bydlí na Podolci, u černého kolu zůstával, umřela mu jeho žena okolo r. 1815. Protož hned po její smrti vyvezl postel, štrůzok, oděv, co na sobě v nemoci a při úmrtí měla a slámu atd. na pole k Valečínu a k babímu dolu na pvrší nade Podolcem ku Libovýši ležícímu se svými dětmi a přátely a zanítil oheň a podpálil postel, štrůzok, slámu, oděvy na ni složeny, ne snad, aby byla nábožná jeho žena nakažena, alebrž z úcty a obyčeje prastarého poh., jenž se po Čechách onde a onde dlouho po pohanech v křesťanství vykonával, zvláště v onom okolí i také onen popel se do hrců hliněných uložil a na tomto poli zakopal, protože semo tamo nalézáme nádoby na polích, v jamách, v dolích, na kopcích atd. zakopané, ne z doby pohanské, alebrž i z křesťanské, tak to učinil i nadřečený Vogel (Pták). Lid Mšenský a děti školní byli přítomni při této oběti zápalné, kteří mně to r. 1819 jako kaplanovi vypravovali staří i mladí svědkové, ač jsem i sám, V. Krolmus, maličký při zápalu lože, slámy a oděvu své babičky na Zantovém statku v Březince čís. d. 31 přítomen byl, když se za humny na poli ty pozůstatky pálily. Tomuto Voglovi mšenští lidé Rarášek a starý čarodějník říkali za tou příčinou...⁹²

Tento záznam Krolmusův, věrně podaný, jest velice zajímavý a důležitý. Spálení lože, slamníku, slámy i oděvu po zemřelé, ač nezemřela nemocí nakažlivou, svědčí o silném přežitku, zbývajícím jistě po starodávném obyčeji pohanském. Že by ony nádoby souvisely s ním jest ovšem dohad neodůvodněný.

Na Hořicku podnes vynášejí slámu z postele po zemřelém na pole a tam ji zapalují.⁹³ Zrovna tak dělávali a leckde snad ještě dělají na Turnovsku, jak mi vypravoval o prázdninách r. 1907 pan Jos. Bradáč, řídící učitel v. v.

⁹⁰ Zíbrt Č. Dr.: Seznam pověr a zvyklostí pohanských. Str. 20.

⁹¹ Prameny dějin českých. 11. 74. a 136.

⁹² Český lid: XIV. 142. Zíbrt Č. Dr.: V. Krolmusa Slovník obyčejů, pověstí, pověr, zábav a slavností lidu českého.

⁹³ Národopisný sborník okresu hořického, str. 172.

Professor Jos. Haken zná obyčej ten z Hor. Lochova. Tam a nepochybně i v jiných osadách na Jičínsku spalují večer slamník se slámou, prádlo, jež měl nebožtík na sobě, když dokonal, ba stáhnou i cíchy s peřin a spálí je při tom.

Nejkrásnější svědectví o spalování slámy po nebožtících zachovala Karolina Světlá, jejíž spisy jsou bohatou pokladnicí pro poznání lidu na horách Ještědských. V pásmu hor těchto přímo nad Světlou, dědinkou v severním Boleslavsku, vyčnívá dosti strmý svah, zvaný lidem „Žákost“ (patrně starodávný „Zágošt“). Tam pod Žákostí žil prastarý rod selský Velebův na statku v Hložinách. Žil v míru a lásce, až jednou „do tří neděl uklidila u Velebů hlavnička hospodyně, dva bratry hospodářovy i dva jeho již dorostlé syny. Z celé rodiny nezbyvalo kromě sedláka než obstarožní jeho sestra Kačka a nejmladší z jeho dětí, dceruška Monika. Kdožkoli novinu tu zaslechl, nemohl pro hrůzu dlouho ani vydychnouti...⁹⁴ Pro zoufalý zmatek nebylo se v Hložinách po pohřbech konalo, co se konati mělo a co dosud všude zbožně se koná: nebyla se sláma po nebožtících na nejdéle do tří dnů po jejich úmrtí za soumraku večerního spálila. Teta Kačka sice na ni nezapomínala, vynášela ji vždy vlastnoručně otep za otepí ze sednice hodně daleko za humna až na pastviště toho času pusté, aby se s ní nic bohoprázdného díti nemohlo, ale k dalšímu nedošlo. Vzrostl ze slámy konečně stoh tak vysoký, že na každého, kdož jej jen z daleka spatřil a uhodl, co asi znamená, padl smrtelný strach. Cosi podobného nebylo ještě pod Žákostí vídáno, a také se nikdo nepamatoval, že by byl kdo před ním cosi takového vypravoval, ač slýchaly staré u nás osoby často předky svoje vykládati o velikých morech a jaké hrozné bývalo při nich umírání v rodinách.“⁹⁵

„Chvěla se večernice nad Hložinami,... když vešla teta Kačka volně a slavnostně do zamklé světnice domácích. Bylať stařena v obleku svátečním, a její bledá vyhublá tvář měla taktéž výraz vážně sváteční, jako před nějakou zvláštní pobožností.“ S kamen sundala několik kusů louče, vybrala si dřev nejdelší a nejrovnější a držíc kleště s řevavým uhlíkem v druhé ruce, rozhlížela se po světnici v bolných vzpomínkách. Pak s povzdechem přistoupila k domácímu stolu s lavicemi v pravém rohu světnice, nad nímž třemi řadami do rohu byly svaté obrazy začernalé a hluboce třikrát před nimi se poklonivši ti požehnavši louč v ruce třikrát křížem, dotknutím probudila zadumanou Moniku. Poznávši tetu, která drží v jedné ruce louč a druhou jí podává kleště s uhlíkem, aby ji zapálila... uhodla, čeho si asi na ní žádá. Teta, jindy tak shovívavá, jí nepopustila. Již byl nej svrchovanější čas, aby vykonali u Velebů povinnost ku svým nebožtíkům. Když se dívka neměla k zapálení louče, učinila tak stařena sama, pustila kleště a zašlápnuvši uhlík, vyvedla dívčinu za němého odporu ze světnice do síně, odtamtud na mostka (dlážděný výstupek před prahem), pak podle chlévů, stodol, přes celé zahumení až na pastviště, kdež byl narovnan onen osudný stoh.

„Měltě býti dávno podpálen, aby se přestalo pozůstalým stýskati a oni nebožtíků touhou svou v hrobech jejich neznepokojovali a stále k sobě takto nevolali. Dokud nebyla sláma, na níž zemřeli, zničena, zůstávala jakýmsi mostem, na němž se duše zvěčnělých a živoucích stále stýkaly. Ale bylo ještě z jiné příčiny nutno, aby sláma ta co nejdříve zničena byla, a to proto, jelikož zlí lidé po ní střehli, v noci po cestách tajných rádi jí odnášeli a tomu pak chystali, jehož zbavití so hodlali. Známost asi každému věcí, že kdož na slámu takovou z nenadání šlápne, do roka těžkou nemocí stíhán bývá, která obyčejně se končí k nekalému přání úkladníka takového.

⁹⁴ Romanetta z Ještěda. I. r. 1902, V Hložinách. Str. 127. (Poprvé vyšlo r. 1885 ve Světozoru.)

⁹⁵ Tamže. Str. 129.

Monika stanouc s tetou před stohem, který teď ponejprve z blízka v celé jeho výšce spatřila, tak bolestně zaúpěla, jako by se v ní srdce odtrhnouti chtělo. Přála ovšem svým drahým sladkého míru, ničím neporušeného pokoje, ale přece se jí zdálo hroznou věcí přetřhnouti z vlastní vůle a vlastní rukou poslední mezi nimi a sebou pásku. Snad teď přestanou objevovati so jí i ve snách, kdež k ní vždy tak laskavě promlouvali, že procitnuvši nikdy uvěřiti nemohla, že je vlastníma očima svýma před sebou nespatriła a nikdy již nespatri.

V tom dívka hlasitě vzkřikla. Když stále váhala vzíti tetě louč z ruky, aby dle své povinnosti jako z pozůstalých nejmladší, tedy i nejnevinnější a proto Bohu nejlibější, stoh podpálila, stařena konečně sama hořící dřeň do slámy ponořila. Vyšlehl z ní plamen náhle a neočekávaně sloupem rudojasným daleko nad jejich hlavy, vysoko nad koruny poblízkých stromův...“

Stará teta zahovořila pak hlasem dutým a temným: „Jestit' psáno, že uložením ducha nebeského vše jednou vezme na světě tom za své; i ta zelená po nohama našima země, i vsecky ty hvězdy, co jich je na nebi, i to slunce, i ten měsíc, co nad hlavami našimi vycházejí a zacházejí. Kterak se tedy podivili, že dal i našemu rodu a jménu zaniknouti? Nezbyvá nám než s pokorným srdcem přijati, co na nás seslati ráčil, a se zbožnou myslí o tom přemítati, koho sem povolati, aby vedle tebe, ó, dítě, v němž krouží poslední krupěj Velebův, zde vládl v takové ctnosti a spravedlnosti jako druhdy předkové naši.“

„V tom zadul s hor ráz větru prudší předešlých, a oheň novou silou na stohu se vzňal...“⁹⁶ Odcházíme od „dohořívajícího stohu, podpáleného za mír nebožtíkův.“⁹⁷ Vypsání toto z pera K. Světlé jest vzácné a zcela věrohodné, neboť spisovatelka líčila lid svůj věrně, nepřejímajíc ničehož odjinud, tedy ani zvykův ani pověr. Spálení slámy po nebožtíku, jak jsme je poznali, vykazuje body zajímavé: 1) sláma po nebožtíku má býti spálena do tří dnů po úmrtí, 2) nejmladší z rodiny má ji podpáliti, 3) má se tak státi za soumraku večerního. 4) za mír nebožtíka, 5) konalo se to a koná dosud zbožnič, jak svědčí též sváteční oděv tety Kačky při tom a žehnání louče. Kdo by tu nepozoroval starodávných zbytkův obřadných, byť i zabarvených věrou křesťanskou?

I když připustíme, že spisovatelka zidealisovala onu stařenu, že řeč při spálení slámy nebyla snad vždy taková, jak ji stará teta promluvila přece jen věříme, že po takovém neštěstí rodinném, mohla vyplynouti ze zbožné duše starosvětské, která myslia jen na Boha, drahé zesnulé a na zbylé; nežila pro svět ostatní...

V některých končinách vlasti naší obyčej tento byl valně ořen již před 50 lety, jak čteme na př. u Houšky bez udání místa: Sláma, na které umrlý ležel, hází se na pole s tou domněnkou, že jak brzy sláma shnije, i tělo umrlého zetlí a pokoje nalezne.⁹⁸ Že spalování slámy po nebožtíku jest starší než pohazování, poznáváme patrně na Hořicku. Tam, jak jsme již ukázali, spalují místy slámu, jinde však ji vyhazují. Věří totiž, že umírá-li někdo na peřinách ze slepičího peří, nemůže zemřítí a proto přenášejí ho obyčejně na zemi na slámu. Každý umírající má zemřítí na slámě a nikoliv v posteli, kde se těžko umírá. Sláma tato po smrti nemocného se vynese na pole a tam rozhází, avšak nesmí se jí pohnouti, pokud neshnije. — Také lid polský věří podobně. Když někdo nemůže skonati, kladou ho na slámu na zemi.

⁹⁶ Tamže. Str. 130 – 133.

⁹⁷ Tamže. Str. 213.

⁹⁸ Časopis musea král. Čes. 1855. Houška J. V. : Třetí sbírka národních pověr v Čechách. Str. 56. Doklad tento přejal Grohmann J. V. Dr. Aberglauben und Gebräuche aus Böhmen und Mähren, str. 191.

Později slámu tu vnesenou do nějakého dolu nebo jámy za vsí a přitlačí ji kamením.⁹⁹ Možná, že obyčej ten byl zakazován jako ohně filipojakubské a svatojanské a tak uspišen byl jeho zánik; se stanoviska zdravotního nelze mluvit proti němu.

Také na Moravě vyzorovali jsme některé zbytky. Na Horácku věří se, že sláma, na níž mrtvola ležela, musí se spáliti.¹⁰⁰

Na Valašsku nechávají umírajícího na loži nebo kladou jej na zemi na slámu; na posteli nebo na slámě ponechají nebožtíka oblečeného, až přinesou truhlu. Slámu pak buď spalují nebo vynášejí někam do zahrady ke plotu, aby tam shnila.¹⁰¹ Na Rožnovsku také spalovali slámu, na níž nebožtík pokonal (skonál).¹⁰²

Také Srbové Lužičtí spalují slámu z lože zesnulého.¹⁰³

Zajímavého svědectví dočetli jsme se ve vzácné zprávě Ondřeje Mathesia, faráře v Malém Csergedu v Sedmihradsku; vypisuje příčiny sporu svého s osadníky, připomíná některé zvyky a obyčeje pověrečné, od kterých nechtěli upustiti. Csergedští Bulhaři, původně Bogomilci, přistěhovalí z Bulharska do Sedmihradska někdy v XI. věku až začátkem XIII. století, lišice se od lidu sousedního, zůstali odloučení a zachovali si tak svou národnost i své zvyklosti. Teprve později podlehli proselytismu katolickému a naposled protestanskému. Pamětní spis faráře O. Mathesia, daný v Malém Csergedu dne 27.—29. září r. 1647 touží na to, že věřící zachovávají pověrečné zvyklosti při úmrtí a pohřbu. Tak na př.: Jakmile někdo zemře, některý jde hned zvonit. Za znění zvonu vyběhlo několik žen, zvláště příbuzných, před vrata se svazkem slámy, kterouž zapalují a pokud doutná a hoří, kvílí hrozně, neboť se domnívají, že v ohni a za zvuku zvonu vznáší se duše nad nimi a kam plamen vyrazí, tam že napotom nejdřív někdo zemře. O tomto i jiných obyčejích jednalo shromáždění kněží v Malém Csergedu dne 8. prosince r. 1647. Spis téhož data praví, že měli prastarý obyčej: když se někdo rozloučil se světem, zapálili a spálili náruč slámy před vraty nebožtíkovými, žalostně nařikajíce a křičíce. Napotom přislíbili duchovnímu, že upustí od toho obyčeje. Ještě r. 1651 vytýká se jim však, že když se zvoní po úmrtí, udělají oheň před vraty a nařikají hrozně; domnívají se pak: 1) že se duše vznáší nad ním (jako v nějaké oběti zápalné), 2. kam plamen šlehá, tam že bude příští mrtvý.¹⁰⁴

⁹⁹ Národopisný sborník okresu hoříckého. Str. 152. — Ciszewski Stan.: Lud rolniczko — górnicy z okolic Slawkowa atd. Krakov, 1887, str. 56.

¹⁰⁰ Dufek Jos.: Naše Horácko jindy a nyní. Vel. Meziříčí, 1893, str. 369.

¹⁰¹ Václavěk M.: Moravské Valašsko I. Na Vsetíně, 1894, str. 141 a 142.

¹⁰² Kulda B. M.: Moravské národní pohádky, pověsti, obyčeje a pověry. Sv. II. str. 335.

¹⁰³ Schulenburg v. Wilibald: Wendisches Volksthum in Sage, Brauch und Sitte. Berlin 1882. Str. 110.: Wenn einer stirbt, sollen die Fenster aufgemacht werden, nichts liegen bleiben, alles Vieh aufgetrieben, die Uhr angehalten, das Bettstroh verbrannt, und Seife und Leichenwasser eingegraben werden.

¹⁰⁴ Věstník Král. Čes. Společnosti Náuk 1888. Třída filosof.-histor.-jazykozpytná. Píč J. L. Dr. und Amlacher A. Dr.: Die Dacischen Slaven und Csergeder Bulgaren. Amlacher A. Dr.: Memorial des Klein Csergeder Pfarrers Andreas Mathesius zur Beleuchtung der Ursachen zwischen ihm und seinen Kirchenkindern ausgebrochenen Missheiligkeiten; ddo. 1647 September 27. — 29. str. 273 č. 2.: Nach diesem muss einer alssbaldt gehen und die glocke ziehen. In dem nun die Glocke anschlegt, sind etlige Weiber, so die nechsten zum Verstorbenen die laufften vor das gassen Thor mit einem Paschen stro, das entzinden sie und so lang das kilt und brent, heulen sie graylich, denn sie meinen in dem feüer und glockenklang fuhr die Seel uber sich, und wohin die flamme schlug, da wer die nechste leiche hernacher. — Tamže str. 276 (listina z r. 1647, 8. XII.) č. I.: Erstlich haben sie eine uralte gewonhey, gehabt, das wenn ein mensch von dieser Welt verschieden, sie vor dem Thor der Leichen einen glitten Arffel stro angezindet und verbrennet, davbey sie ein unmenschlig geheiiile lind geschrey verführet, darvon sie hinforth abzulassen sich versprochen haben. — Tamže str. 278 (listina / r. 1651, 17. II.) Č. 2.: Wenn die glocken gezogen wird, machen sich ein feuer fürs Thor und Vailohen greulich darfur, dene hierein hatten sie

Dr. J. L. Píč prohlašuje právem za starožitné toto zapalování slámy po smrti člověka před domem za křiku přítomných; praví pak, že připomíná hořící hranici a že může býti symbolem jejím.¹⁰⁵ Bulhaři přinesli obyčej ten do Sedmíhrad ze staré vlasti balkánské.

Přehledněme nyní řadu dokladů zde uvedených. Jest ovšem pravda, že většinou jsou porušeny, ale ze svědectví Krolmusova, K. Světlé a Mathesiova lze přece jen mnoho vyčísti a usuzovati. Srovnávajíc je, poznáváme, že starobylý obyčej spalování slámy (též lože, šatu) po nebožtíku udržuje se dosud nejen na Rusi, ale i v Čechách, na Moravě, u Srbů Lužických a snad i v Bulharsku na Balkáně. Nevymizel tedy ani za naší paměti z podání lidu slovanského v krajinách značně vzdálených od sebe a právě toto zeměpisné rozšíření jeho jest nejbezpečnější zárukou původu pradávného.

Zdánlivě jest ovšem těžko zkoumati přežitek, jehož rysy vybledly již tak, že se zdá, jako by se již nedaly spojití, avšak vedeni jsouce methodou srovnávací, vždy víc a více se osvědčující a pobádající ke studiu vytrvalému, usuzujeme jinak. Starobylé zvyky a obyčeje mívají týž osud jako mince starožitné, obují bývají otřelé, neznatelné. Zkušený odborník, znající každou minci z kusův zachovalých, pozná i peníz poškozený, byť i necelý a zrovna tak znalec zvykův a obyčejův vyčte a určí zvyk starodávny z přežitkův sebe otřealejších a zlomkovitých.

Máme za to, že řada dokladů z různých končin slovanských dala by se ještě sebrati, kdyby literatura byla po ruce, než přes to vše, svědectví uvedená, postačí, abychom odpověděli na otázku, co znamená spalování slámy po nebožtíku? Obrátme nazpět listy v dějinách českých a tam nalezneme bezpečnou zprávu, jak předkové naši lpěli houževnatě na starodávnych obyčejích pohřebních z doby pohanské ještě v první polovině věku XI. Mezi zákazy knížete Břetislava I. a biskupa pražského Šebíře, při kterých Čechové ve Hnězdně r. 1039 slibovali polepšení u hrobu sv. Vojtěcha, čteme: „Podobně také, kteří své mrtvé pochovávají v polích nebo lesích, kdož podnikají věc takovou dejte arcijáhnovi vola a 300 peněz do důchodu knížete; mrtvého pak pochovejte znova na hřbitově.“¹⁰⁶

Svědectví ještě určitější čteme při 1092. Kníže Břetislav II.: „...pohřby, které se děly v hájích a v polích, a tryzny, které se konaly dle řádu pohanského na rozcestích a trojcestích, jako pro odpočinutí duší, též také hry bezbožné, které nad mrtvými svými, na prázdné stíny volající a škrabošky majíce na obličejích rozpustile provozovali, tyto všechny ohavnosti a jiné bezbožné vynálezy dobré kníže, aby se napotom nedály v lidu božím, vykořenil.“¹⁰⁷

Tu máme vysvětlení v obou zákazech, proč lid pohřbíval své zesnulé mimo hřbitovy křesťanské ještě koncem XI. věku. Kdyby se bylo jednalo jen o pochování na hřbitově křesťanském, jistě byli by se tomu nevzpírali. Mohlo jim přece býti lhostejno, má-li mrtvý ležeti na hřbitově křesťanském, nebo dle zvyku zděděného někde v polích i v lese. Bránily však tomu obyčeje pohanské, provozované při pohřbu, obyčeje rušící klid a vážnost hřbitova křesťanského. Tam nebyly trpěny a lid nechtěl se jich vzdáti; a že byly i ohně v řadě oněch

(aus ihrem eignen anbringen) zweyerley Opiniones : 1. die seel fuhr alsdenn (wie in einem brandopffer) uber sich, 2. wohin die flamme schluge, dahin muste die folgende leich sein.

¹⁰⁵ Tamže. Str 262.

¹⁰⁶ Prameny dějin českých. 11. 74. Kosmův Letopis český: „Similiter et qui in agris sive in silvis suos sepeliunt mortuos, huius rei praesumptores archidiacono bovem et 300 in liseum ducis solvant nummos: mortuum tamen in poliandro lidelium humi condant denuo.“

¹⁰⁷ Prameny dějin českých II. 136—137: „... item sepulturas, quae fiebant in silvis et in campis, atque scenas, quas ex gentili ritu faciebant, in biviis et in triviis, quasi ob animarum pausationem, item et iocos profanos, quos super mortuos suos, inanes cientes inanes ac induti faciem Jarvis bachando exercebant; hos abhominaciones et alias sarcilegas adinventiones dux bonus, ne ultra fierent in populo dei, exterminavit.“

obyčejů, nelze pochybovati po naší úvaze srovnávací. Spalování slámy po nebožtíku může tudíž připomínati ohně na oslavu památky mrtvých, může však býti i posledním zákmitem přežitku, zbylého z dob spalování mrtvol, když hledíme k současnému pálení lůžka, oděvu i prádla. Jest též pozoruhodno, že nenalezli jsme dokladu ni jediného o spalování slámy po zemřelém v krajinách německých.¹⁰⁸

V. Svíce zděli mrtvého.

Hájek, jak známo, rozhojnil zprávu Kosmovu o záповědi Břetislava II. r. 1092 líčením obyčejů pohřebních, z nichž vyjímáme potřebné: „Při smrti pak ten obyčej muži i ženy zachovávali: tu kdež tělo mrtvé dřív, než pohřbeno bylo, s marami stálo, puol pecna chleba na zemi položili a jakž to tělo mrtvé vzdýlí, tak dlouhou svíci učiníce, pod marami ji na ten chléb osvícenou položili. To Plutovi bohu pekelnému obětujíce.“¹⁰⁹ Zíbrt poukázal právem, že nelze podceňovati tyto vložky kronikářovy; shodují se totiž s některými zprávami historickými a dosavadními přežitky. Přinášíme nový doklad, novou oporu domněnky Zíbrtovy.

Nám jde tu jen o svíci zděli mrtvého. Hájek znal ji nepochybně z pohřebních zvyklostí doby své a přenesl ji pak jako jiné v časy, hovící ještě pohanským obyčejům. Domněnku o vybájení porážíme zvyklostí Bulharů csergedských. V listinách již uvedených dočítáme se dvakrátě zmínky o světle (patrné svíci) zděli mrtvého. První zmínku uvedli jsme v poznámce 48. a dle ní jest světlo ono měřeno na mrtvém a druhou podáváme zde: Když odcházejí s mrtvým, zapalují světlo tak dlouhé, jak mrtvý byl dlouhý a vedle svazeček světla...¹¹⁰

Nikde jsme nenalezli dosud ani nejmenší narážky na něco podobného a přece shoda až překvapuje. Nicméně spokojujeme se zatím pouhým ohlášením, abychom nepochybili.

VI. Staročeský obyčej: nositi mrtvé na peřinách.

Předkové naši měli některé zvláštní zvyklosti pohřební, nad nimiž zastavujeme se nyní s podivením, čtouce staré zprávy. Takovým dojista byl obyčej, „že někteří druhdy skládali mrtvé na máry v peřinách,“ jak vysvítá ze zákazů, vydaných v době moru r. 1508. Dle Dra. Z. Wintera zapsáno jest o tom v jedné pamětní knize archivu pražského: Mrtvá těla aby se zakrývala a otevřena k pohřbům nenosila; aby předně prostěradlo dobře přes hlavy se převěsilo a po tom na to svrchu příkrov anebo něco jiného též aby přes hlavy se přikrylo pod pokutou 5 kop grošů českých.

Mrtvá těla aby se odkryta do síně domové na máry na žádné peřiny nekladla, ani lidu k divadlu nepředstavovala, ale ihned, když by se dolů do síně snášeti měla, aby se do truhly zbednila a teprve zbedněná na máry dolů do síně k spatření lidem se vnášela, kteráž těla mrtvá již více nikdy nemají seotvírati, ani když se do kostela vnesou, ani na kerchově u hrobu.¹¹¹

Podali jsme výpis dosti široký, aby čtoucí měli jasný obraz. Nakladli tedy peřin na máry a teprve na ně položili truhlu s nebožtíkem, přiklopivše jen víko; rakev nebyla zbedněna. A tu

¹⁰⁸ Prohledali jsme marně největší sbírku německou: Wuttke Ad. Dr., Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart. (Vyd. III. z r. 1900).

¹⁰⁹ Hájek, I. CXXXXVII. b.

¹¹⁰ Věstník Kr. Čes. Spol. Náuč 1888 str. 278.

¹¹¹ Winter Z. Dr.: Ze starodávneho života. Ottovy Laciné knihovny národní č. 104, str. 289. (Dle archivu pražs. knihy č. 326 fol. 64). — Téhož spisovatele: Kulturní obraz měst českých. II. 209.

se mohlo státi, že truhla spadla a nebožtík z ní vypadl k nemalé hrůze i bolu přítomných; nehoda taková byla tím možnější, čím dále bylo z domu nebožtíkova na hřbitov ke hrobu, anebo do hrobky kostelní. Tam pak postavivše máry, sňali víko, aby přátelé a známí mohli se ještě podívatí naposledy na nebožtíka a rozloučiti se s ním tváří v tvář.

Na venkově trvalo asi dlouho, než odvykli obyčeji tomu. Zachovaly se aspoň dvě zprávy o nehodách, zaviněných takovou zvyklostí pohřební a to 10 let po onom zákazu.

Václav Břežan vypravuje: Kateřina Ziglová z Suku, život dokonavši v pátek den sv. Marcella na úsvitě, žena stará, an v ní všeckna vlhkost se porušila; v sobotu času nešporního, když měla pochována býti, nesše ji z domu hejtmanského, zpadla i s truhlou z mar na tu stranu k studnici a po smrti se zabila. Příčiny toho: 1.) že truhly neopatřili¹¹², 2.) vysoko jí ustlali, 3.) nosiči nerovně vyhejbajíce levou pošikou ze schodů na tu stranu ji vyvážili. Pochována na krchově v sakristii r. 1609.¹¹³

Případ na vlas podobný stal se řezníkům v Třeboni o pohřbu Zikmunda Zikla, starého komorníka pana Petra Voka z Rožmberka. Když totiž „v létu 1610 umřel, řezníci jej k hrobu nésti museli; a nežli jej k farnému kostelu sv. Jiljí donesli, třikrát jej z mar dolů shodili; pro kteroužto věc všickni řezníci do šatlavy dáni byli a velkou pokutu složit měli, ale očistili se přísahou, že se jim to příhodou proti jejich úmyslu přihodilo; nebo tenkrát na peřiny vysoko na máry mrtvá těla klásti obyčej měli. Leží v ambitě, když se velkými vraty z kostela do ambitův jde, v koutě na levé straně.“¹¹⁴

Lid lpěl však houževnatě na starém obyčeji, neboť ještě r. 1613 přikazuje se Táborským aby těla morem zmrtnělá kladli v rakve a nenesli jich k Drobu na peřinách.¹¹⁵

Proč nakladli peřin na máry a teprve na ně uložili rakev, nenalezli jsme vysvětleno nikde, domníváme se však, že se tak dalo proto, aby rakev mohla býti, dobře viděna odevšad při průvodu. Či snad měl býti mrtvý naposledy v sypkých peřinách, jimiž za živa se přikrýval a zahříval - než bude uložen do drsné, těžké c studené země?

Pro první domněnku měli bychom oporu ve vylíčení pohřbu krále Ladislava 25. listopadu r. 1457. Na mářách vysokých nesen jest král, aby ode všeho lidu viděn byl odkrýtv tváří a ozdoben věncem zlatým ve krásných vlasích jinak pokryt zlatohlavem.¹¹⁶

Poznámka: Článek tento jest jen náčrtem, částí práce o staročeských obyčejích pohřebních. Některých pramenů nebylo možno užiti, ale celek tím neutrpěl. Doklady polské nejsou uvedeny pod čarou, neboť zdejší tiskárna neměla písmen pro označení zvláštností jazyka polského, jak ostatně jest patrno též z literatury.

Jan Soukup, Program gymnasia v Rakovníku, 1909

Přetištěno a publikováno v září 2011 v časopise Slavonie (www.slavonie.org).

¹¹² t. j. nezavřeli, nezabednili.

¹¹³ Mareš F.: Václava Břežana Život Petra Voka z Rosenberka. Praha 1880, str. 233.

¹¹⁴ Časopis Musea král. Čes. 1858, Müller K.: Některé staré příběhy, které se staly v Třeboni aneb na panství Třeboňském. Str. 363. Ono trojí svržení dalo tedy podnět k vyšetřování; zdáloť se asi mstou na mrtvole Ziklově, který jsa z vůle Petra Voka z Rožmberka dohlížitelem na řezníky a pekaře, byl jistě v nelásce u nich.

¹¹⁵ Winter Z. Dr. : Kulturní obraz měst českých. II. 210 poznám. 88.

¹¹⁶ Tomek V. V.: Dějepis města Prahy. VI. 287.